
Muhamed Filipović

Ideja univerziteta i moderni univerzitet u Bosni i Hercegovini

Prethodna napomena

Svaka stvar u ljudskom životu, svaka ljudska tvorevina, podliježe jednom općem zakonu koji važi za sve ljudsko, a to je zakon historičnosti. Sve što je čovjek stvorio ulazi u povijest ljudskog bivanja i kao takvo podliježe općim zakonima povijesti, iz koje nastaje historija ljudi i njihovih poduhvata. A najbitniji zakon historije je zakon promjene i usavršavanja ljudskih tvorevina i institucija, ili, ukoliko se to ne događa, njihovog sigurnog propadanja, tj. ostajanja u historiji kao u nekoj vrsti muzeja ljudskih napora i dostignuća, ali bez značenja u nekom aktualnom historijskom momentu i vremenu koje se upravo odvija. Među takve ljudske institucije, one koje je čovjek stvorio s posebnom namjenom da bi odgovorio potrebama svog vremena, spadaju i institucije obrazovanja, a među njima i one najviše, a to su univerziteti.

Nastali u nekom određenom vremenu, što se tiče europskog duhovnog, kulturnog i obrazovnog prostora u XI vijeku naše ere, s prethistorijom u Antici, kao i na islamskom Istoku (Velika Medresa Nizam Ul Mulka u Bagdadu), ove institucije su dio historijskih postignuća čovjeka i one s njim ulaze u prostor što se naziva čovjekova historija. Mnogo je institucija koje su ljudi stvorili, koje su nastale, živjele i potom ostale u historiji. Samo su neke svoju egzistenciju produžile i nastavile da postoje i u kasnijim i drugačijim vremenima, drugačijim historijskim okolnostima, mijenjajući se i adaptirajući novim vremenima, odgovarajući zahtjevima novih vremena i zadovoljavajući drugačije ljudske potrebe. Tajna njihovog produženog postojanja i sposobnosti da žive preko granica nekog lokalnog vremena i konkretnih historijskih okolnosti koje su ih rodile, sastoji se u činjenici da su one imale sposobnost da se mijenjaju, da poboljšavaju svoja

svojstva, tj. da se razvijaju i tako prevazilaze lokalnost svog vremena i prostora.

Stoga, ukoliko bilo koja historijska ljudska tvorevina želi da egzistira i produžava život i izvan granica konkretnih uvjeta vremena i mjesta svog nastanka, da univerzalizira svoja svojstva i sposobnosti odgovaranja na sve veće i sve univerzalnije ljudske potrebe, ona mora da poštuje jedan od bitnih zakona svih historijskih tvorevina, a to je zakon stalnih promjena i usavršavanja, zakon stalnog prilagođavanja novim vremenima i potrebama koje ta vremena sa sobom nose i koje ih definiraju kao upravo postojeće i savremeno vrijeme, vrijeme aktualnog događanja ljudskog života i života ljudske zajednice. Možda nijedna druga vrsta velikih i značajnih institucija ljudskog historijskog života ne podliježe ovom zakonu više od institucija visokog obrazovanja i nauke, tj. univerziteta. Razlog za to je jednostavan. Ove institucije su nastale na jednoj stalnoj, za čovjekov historijski, a to znači kontinuirani život koji sam sebe produžuje, odlučnoj potrebi. To je potreba odgoja, obrazovanja i uvođenja u život novih naraštaja ljudi, onih koji nastavljaju povijesno zbivanje i egzistenciju ljudstva, s jedne strane; ali ta potreba se, s druge strane, može zadovoljiti samo ako se kroz nju realizira ono što sadrži jedan isto tako stalno promjenjivi ali maksimalno siguran element ljudskog postojanja. Takav element je ljudsko saznanje i nauka, koja je najvažniji organizirani i funkcionirajući oblik postojanja i stvaranja ljudskog znanja.

Nauka je stalno i sistematsko napredovanje našeg znanja, a to znači mijenjanje ljudskog saznanja, stalno iznalaženje novih odgovora na stara i nova pitanja ljudskog života. Ona je stalni izvor povećanih ljudskih sposobnosti da rješavaju sva pitanja vezana za produkciju ljudskog života i održavanje njegovih institucija. I dok je nauka nešto što se planirano mijenja i biva bitno promjenjivo, kako bi moglo napredovati, potreba za odgojem i obrazovanjem je stalna i stabilna funkcija ljudskog života. Ako je to tako, ako je nauka osnova obrazovanja i odgoja, koja je u svojim sadržajima i načinima ostvarivanja promjenjiva, i ako ta promjenjivost čini njen bitni i odlučujući dio, a ako su obrazovanje i odgoj stalne ljudske potrebe, koje se mijenjaju u sadržajima i obimu onog što je predmet obrazovanja, onda je zadatak svake ljudske institucije, a posebno ovakvih kakve su obrazovne institucije, tj. univerziteti, koje egzistiraju posredstvom stvaranja i transfera najviših oblika naučnih saznanja u opću i specifičnu ljudsku praksu, da se stalno usavršavaju i razvijaju kako bi bolje odgovorile svojim zadacima i izbjegle da budu potisnute u muzej povijesti, tj. u muzej prevaziđenih i izlišnih ljudskih tvorevina, onih koje jedino ilustriraju prošle ljudske napore i dostignuća.

U tom kontekstu i mi nastojimo, u tekstu koji slijedi, da postavimo problem razvoja našeg univerzitetskog obrazovanja i institucije univerziteta, kao mjesta na kojem se proizvodi najviša nauka, ali i vrši transfer te nauke u sistem obrazovanja novih mladih ljudi i u ukupnu društvenu praksu, kako bi se osigurao kontinuitet naučnog razvoja i ujedno osigurao stalni priliv novih spoznaja i metoda rada, novih tehnologija i postupaka u ljudsku praksu uopće, prije svega onu proizvodnu od koje najviše ovisi život ljudske zajednice, a potom i sve njene druge mnogobrojne oblike, ali i u onom nepragmatičkom cilju koji svaka nauka i obrazovanje mora da ima, a to je da se nauka razvija i znanje postiže i zbog njega samog, zbog povećanja ljudskog znanja uopće. Naš je zadatak da razmotrimo i pokažemo kako je moguće biti moderan u obrazovanju i kako je moguće doći do modernog i našem vremenu odgovarajućeg univerziteta.

Uvod-historijski preludij

Ovo je, dakle, dokument koji sebi postavlja zadatak da odgovori na pitanje o tome kako Bosna i Hercegovina, specifično rečeno, i njen najvažniji politički, administrativni, ekonomski, finansijski, naučni, kulturni i obrazovni centar, grad Sarajevo, može da izgradi moderan europski univerzitet. Sarajevo ima dugu univerzitetsku tradiciju. Ona započinje, shodno mjerilima začetaka europskih univerziteta unutar srednjovjekovnih teoloških škola i učilišta, u XVI vijeku, onda kad je veliki osmanski vojskovođa i namjesnik u Bosni- Gazi Husrefbeg ustanovio Medresu, kao visoko učilište za sve nauke vjere, ali, kako je u svojoj Vakufnami (Zakladnici) rekao, i za sve one nauke i znanja koja donese vrijeme i ljudske potrebe. Medresa, koju je svojom zakladom ustanovio Gazi Husrefbeg, bila je obrazovna ustanova najvišeg ranga među tadašnjim ustanovama tog karaktera u velikom i moćnom Osmanskom carstvu. Po visokom rangu svog osnivača, koji je porijeklom bio iz vladajuće kuće Osmanovića, medresa koju je on ustanovio imala je najviši mogući rang, odmah nakon onih medresa koje su stvarali sultani i njegovi neposredni potomci. Od tada se nauke odgovarajućeg vremena sistematski i u okvirima islamskog poimanja nauke, proučavaju i u Sarajevu.

Gazi Husrefbeg je ustanovio i biblioteku, u kojoj su bile sakupljene sve knjige koje su bile poznate u onom vremenu i kao izvori saznanja bile u opticaju na prostorima islamske duhovnosti i znanja. Ta biblioteka, na svu sreću, postoji i danas i predstavlja nepresušno vrelo literarnih, znanstvenih i historijskih dokumenata osmanskog vremena, kao i cjelokupne islamske historijske i duhovne tradicije. Isto tako, on je ustanovio i Dervišku Zaviju i

Hanikah, tj. učilište i mjesto okupljanja derviša i uopće pristalica sufizma ili islamskog misticizma, jasno naglašavajući razliku između mistične i one nauke koja je jasna i logički obrazložena, a koja se predaje i proučava u Medresi.

Nema nijednog europskog univerziteta koji nije započeo svoj život na istovjetan način. Ova tradicija izučavanja nauka vremena je slabila kako je slabilo i Osmansko carstvo, čije je ukupne duhovne i materijalne kulture bila dio i sama Bosna, a s njom i Sarajevo. Obnova proučavanja nauka vezana je za modernizaciju i europeizaciju života u Bosni, kad dolazi do formiranja europskog tipa srednjeg, a pomišlja se i na stvaranje ustanova visokog školstva. Tako je Austro-Ugarska, koja je u Bosnu i Hercegovinu unijela moderno europsko osnovno i srednje obrazovanje, planirala osnivanje univerziteta u Sarajevu za budžetsku 1912. godinu. Nažalost, izbijanje Balkanskog rata omelo je tu njenu namjeru. Osnivanje univerziteta je moralo čekati do neke nove sretne prilike. Ipak, u Bosni i Hercegovini je došlo do osnivanja prve visoke školske ustanove, a bila je to Visoka šerijatska teološka škola, koja je prva institucija visokog obrazovanja stvorena u modernoj Bosni i Hercegovini. Nešto kasnije, nakon Prvog svjetskog rata, došlo je i do osnivanja Visoke škole za planinsko gazdovanje, a potom i nakon Drugog svjetskog rata, uporedo s općim pokretom za modernizaciju, obnovu i ekonomski razvoj zemlje, započelo je, uz pomoć tada postojećih univerzitetskih centara u razvijenijim republikama Federativne Demokratske Republike Jugoslavije, ubrzano osnivanje modernih univerzitetskih institucija - fakulteta i visokih škola u Bosni i Hercegovini, pa je, na temelju tako stvorenih osnova, 1949. godine, nastao i Univerzitet u Sarajevu, kao prva i najznačajnija visoka obrazovna institucija u Bosni i Hercegovini.

Univerzitet je, kao i ostali tadašnji univerziteti na prostoru bivše Jugoslavije, bio formiran po uzoru na srednjo-europsko visoko školstvo, zapravo po tipu austrougarskih univerziteta, prvenstveno Univerziteta u Beču, čije su konceptualne kopije bili Zagrebačko Sveučilište i Beogradski Univerzitet, a koji su u osnovi imali Humboldtovski koncept univerziteta kao specifične državne ustanove, s visokim stepenom pravne i intelektualne autonomije i s garantiranim izvorima finansiranja svog rada, kao i sa značajnim statusom u javnom životu univerzitetskih profesora i sadranika u pogledu njihovog ugleda i finansijskog stanja. Ideja Humboldtovskog univerziteta temeljila se na nastojanju da se spoje korisne strane dvije tada već postojeće tradicije, a to su bile engleska tradicija koleđa kao privatnih i sasvim autonomnih korporacija, s jedne i francuska tradicija državnog univerziteta, s druge strane. Ideja univerziteta koja je bila razvijena i primjenjena u Njemačkoj i u Austro-Ugarskoj, odlikovala se autonomijom

univerziteta u pitanjima nauke i obrazovanja, u značajnom javnom rangu i statusu univerziteta i profesora, te u sigurnom državnom finansiranju tih ustanova kao institucija od najvišeg državnog i javnog značaja. U okviru tog temeljnog koncepta, kojeg nije relegirao kansiji razvoj sve do naših dana, nastao je i Univerzitet u Sarajevu, koji je rastao uporedo s rastom i jačanjem svih aspekata ekonomskog i kulturnog, kao i obrazovnog života u Bosni i Hercegovini. Univerzitet u Sarajevu je, pred zadnji rat, dostigao veoma visok stupanj u kvaliteti obrazovnog i naučno-istraživačkog rada i produkciji novih kvalitetnih kadrova, što je, između ostalog, jasno dokazano i ono što se zbivalo u toku i nakon rata, kad su ti ljudi svugdje u svijetu bili prihvaćeni kao izvrsno pripremljeni i za naučni i za praktički rad. Univerzitet u Sarajevu, ubrzo nakon osnutka, postao je poznata kvalitetna i respektabilna institucija nauke i obrazovanja, mjerena europskim i svjetskim mjerilima. Naučnici i profesori sa Univerziteta u Sarajevu bili su rado viđeni gosti i saradnici mnogih univerziteta, istraživačkih instituta i laboratorija u svijetu, a mnogi univerziteti u Europi i Sjedinjenim američkim državama su nastojali da uspostave odnose stalne saradnje i gostovanja nastavnika i istraživača sa Univerzitetom u Sarajevu.

Nažalost, kao dio nesretne historije ove zemlje i cijele regije, zbog agresije susjeda i njenih razornih posljedica u cjelini, a što se tiče Sarajeva, i zbog dodatne uništavajuće troipogodišnje opsade grada, izloženog planiranom i sistematskom svakodnevnom granatiranju i ubijanju njegovih stanovnika, najveći dio materijalnog, ljudskog i svakog drugog potencijala Univerziteta u Sarajevu je bio uništen. To je dovelo do planiranog i vještački uzrokovanog relapsa ukupnog stanja i potencijala Univerziteta u Sarajevu, koji je uzrokovan destruktivnom djelatnošću određenih političkih i kulturnih snaga, prije svega snaga okolnih agresivnih nacionalizama koji su imali očitu pretenziju prema uništavanju države Bosne i Hercegovine i prisvajanju njenih teritorija.

Uništenje Univerziteta u Sarajevu bilo je politički cilj agresora, prije svega zbog toga što je Univerzitet bio duhovni i kulturni bedem multilateralnosti i napretka Bosne i Hercegovine, jedan od najznačajnijih simbola njenog postojanja upravo takve kakva je bila. Pad je bio sveopći, on se sastojao od fizičkog uništavanja zgrada u posjedu univerziteta, njegovih brojnih instituta, laboratorija i istraživačkih centara mnogih fakulteta, brojnih fakultetskih biblioteka i Nacionalne i Univerzitetske biblioteke, institucija studentskog standarda, tj. studentskih domova i drugih institucija koje je Univerzitet posjedovao. Što je još gore, došlo je do progona, izgladnjivanja i ubijanja njegovih brojnih profesora i saradnika, te do pojave njihovog masovnog prisilnog iseljavanja u druge zemlje u Europi, Americi, Aziji i Australiji. Sve što se dogodilo tokom

zadnjeg rata i agresije na zemlju, dovelo je do velikog pada potencijala svih univerziteta u Bosni i Hercegovini i posebno Univerziteta u Sarajevu, kao najbogatijeg, najrazvijenijeg i naboljeg tadašnjeg univerziteta zemlje. Uz najveće napore preostalog dijela nastavnika i studenata očuvana je samo opća okvirna slika univerziteta, dok su potencijali naučno-istraživačkog rada i stvaranja kadra visoke osposobljenosti za naučni, stručni i obrazovni rad, svedeni na minimum, pogotovo zbog činjenice da država Bosna i Hercegovina gotovo i ne postoji kao suverena i samostalna država, koja djeluje na cijeloj svojoj teritoriji i da ne pomaže ni obnovu zemlje i normalnog života u njoj, a kamoli razvoj univerziteta, a pogotovo ne ulaže gotovo ništa u rehabilitaciju njegovih ljudskih naučnih i nastavnih potencijala.

Stoga, u ova razmatranja ulazimo svjesni da imamo višestruki zaostatak u razvoju. Jedan dio tog zaostatka potiče iz općeg historijskog i razvojnog zaostajanja Bosne i Hercegovine uzrokovanog njenim položajem u svim teškim događanjima novije historije, prouzrokovanog čestim promjenama državno-pravnih, imovinskih i političkih odnosa u njoj. Bosna i Hercegovina je u epohu sopstvene europeizacije i emancipacije ušla tek krajem XIX vijeka i to posredstvom Austro-Ugarske, kao okupacione sile, koja je započela s ozbiljnim reformama svih strana života bosanskog društva, pa i u oblasti nauke i obrazovanja. Drugi dio zaostatka potiče iz činjenice da je, nakon pada Austro-Ugarske, u razvoju Bosne i Hercegovine nastao izvjestan zastoj, kako zbog diskriminirajuće politike beogradskih režima prema ovoj pokrajini tadašnje države, tako i zbog veće zaostalosti same te države u odnosu na Austro-Ugarsku, koja je mogla da ulaže mnogo više u razvoj Bosne i Hercegovine nego što je to mogla, ali i htjela, nova država-Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnija Jugoslavija.

Osim toga, Bosna i Hercegovina je doživjela najteže razorne posljedice Drugog svjetskog rata, koji se, što se tiče unutrašnjih borbi protiv okupatora i njegovih saradnika, kao i genocidnih akcija fašističkih snaga, prije svega ustaša i četnika, vodio najviše i najintenzivnije na njenoj teritoriji. Iz tog rata Bosna i Hercegovina je izašla devastirana i sa desetkovanim stanovništvom, osobito u nekim regijama u kojima su aktivnije djelovale ustaške i četničke snage koje su saradivale sa fašizmom. Tako je Bosna i Hercegovina mogla tek nakon Drugog svjetskog rata da započne s procesom stvarne europeizacije i modernizacije, što se izrazilo i u stvaranju prvih modernih univerzitetskih institucija (Pravnog, Medicinskog, Šumarskog, Poljoprivrednog, Filozofskog, Prirodoslovno-Matematičkog fakulteta), prije nego je 1949. godine osnovan Univerzitet u Sarajevu, kao prva kompletna institucija visokog obrazovanja u zemlji.

Nakon osnivanja Univerziteta u Sarajevu, uslijedio je ubrzani razvoj novih fakulteta i visokih škola i odgovarajućih naučno-istraživačkih institucija. Krajem mirnog perioda (1990. godine) Univerzitet u Sarajevu je brojao više od pedeset fakultetskih, visoko-školskih i naučno-istraživačkih institucija u kojima se školovalo 35.000 studenata, magistranata i doktoranata nauka, i gdje su se vršili obimni istraživački radovi koji su donosili već i prva velika međunarodna priznanja. Ta su se priznanja izražavala u vidu priznatih patenata i drugih vidova priznatog autorstva pripadnika Univerziteta u Sarajevu u brojnim oblastima nauke i tehnologije.

Ovaj napredak bio je ubrzan osobito nakon veoma uspješnog i dugoročnog povezivanja Univerziteta i njegovih fakulteta sa privrednim kompanijama, koje su djelomično finansirale Univerzitet, a i same stvarale istraživačke institute na kojima su radili brojni profesori i saradnici Univerziteta, i u kojima su stvarani novi kadrovi u mnogim važnim oblastima nauke i osobito u području primjenjenih nauka i razvoja novih tehnologija.

Od ukupnog dohotka po glavi stanovnika jedne srednjerazvijene zemlje, što je Bosna i Hercegovina već bila u to vrijeme, izdvajana je respektabilna suma od 1,5% za finansiranje naučno-istraživačkog rada, dok je univerzitetska zajednica bila potpuno finansirana u svom osnovnom normalnom i redovnom radu kroz instituciju Zajednice za visoko obrazovanje. Obilno je pomagana i univerzitetska izdavačka djelatnost, kao i izdavačka djelatnost onih editora koji su štampali djela namijenjena univerzitetskim potrebama i potrebama nauke uopće, kao što su obilno pomagane i institucije društvenog standarda studenata, profesora i saradnika Univerziteta. Ukupna suma ulaganja u nauku i obrazovanje unutar Univerziteta i institucija koje su bile s njim povezane, daleko je prevazilazila, dakle, onih 1,5% dohotka po glavi stanovnika. To stanje je momentalno nedostižno, ali mora biti cilj akcije modernizacije Univerziteta, kao što Univerzitet mora učiniti sve da to postane i strateški cilj države Bosne i Hercegovine, ma kako ona danas bila organizirana.

Druga komponenta kvalitetnog visokog obrazovanja, a to je produktivna (a ne samo reproduktivna naučna djelatnost), u europskom smislu poimanja nauke, počela je da se razvija u Bosni i Hercegovini tek krajem XIX vijeka, onda kad je austro-ugarska okupaciona vlast formirala prve naučne institucije u Sarajevu. Bile su to veoma dobre institucije, kao što su Zemaljski muzej, Geološki institut, Institut za studij Balkanskog poluotoka, Statistički ured Bosne i Hercegovine, sistem meteorološkog promatranja u zemlji, Geodetski institut i druge neke institucije koje su postavile veoma dobre temelje naučno-istraživačkog rada i uspostavile europske kriterije u oblastima koje su bile obuhvaćene djelovanjima ovih

instituta. Nažalost, i ti instituti i muzej, bili su u zaostajanju tokom perioda između dva rata, ali su nakon Drugog svjetskog rata, ponovno postigli značajnu razinu u radu i osigurali početne osnove za razvoj naučno-istraživačkog rada u zemlji u cjelini. Njihov rad je bio onemogućen tokom zadnjeg rata i agresije na Sarajevo, a nakon rata, zbog nametnutog neadekvatnog i nesretnog ustrojstva zemlje, rad ovih institucija je potpuno doveden u pitanje.

Upravo je sadašnja struktura vlasti u zemlji onaj bitni dodatni negativni faktor za razvoj nauke i obrazovanja u njoj. Kad se uzme u obzir i sadašnje katastrofalno stanje ekonomije zemlje, njena razrušenost i posljedice promjene sastava stanovništva, sa novom invazijom zaostalog seoskog stanovništva na upražnjene prostore zemlje, promjene ekonomskog i vlasničkog sistema u njoj, koje su izazvale veliki pad ekonomske djelatnosti stanovništva, tada nije teško uvidjeti da je zahvat u obrazovanje i nauku nužna, ali ujedno i veoma otežana zadaća i korak koji ova zemlja, i posebno grad Sarajevo, moraju načiniti, da bi, u oblasti razvoja nauke i obrazovanja, započeli aktivan proces našeg sustizanja Europe i eventualnog izjednačavanja s njom. Sretna okolnost, u tom kontekstu, sastoji se jedino u činjenici što možemo računati da su mnogi mladi ljudi ove zemlje dokazali svoje izvanstandardne sposobnosti radeći i školujući se u inozemstvu, gdje su prisilno živjeli u vrijeme i nakon zadnjeg rata, i da oni, kako se redovno pokazuje, ne zaostaju ni u kom smislu i u onom što je za mlade ljude presudno, a to je u težnji za napretkom i inovativnim zahvatima, od bilo koje mlade populacije u razvijenim zemljama.

Ono što, po općem sudu svih koji su upoznali mlade ljude iz Bosne i Hercegovine rasute po gotovo cijelom globusu, karakterizira ovu mladost je sposobnost, duh i volja za izgradnjom novog i boljeg života i sopstvenog smještanja u europske i najnaprednije svjetske kriterije i načine mišljenja i rada. Nema razloga da se smatra da slične karakteristike ne posjeduju i da odgovarajuće intelektualne i moralne sposobnosti u sebi ne nose i oni mladi ljudi koji su ostali u zemlji, što je veoma bitan moment u prognozama uspjeha reforme i osiguravanja napretka u ovoj oblasti.

Budući da u nauci subjektivni faktor, tj. faktor želje, sposobnosti i mentalnih svojstava ljudi, predstavlja bitan faktor napretka, a da mladi ljudi naše zemlje u tom pogledu uopće ne zaostaju za mladim ljudima bilo gdje u svijetu, to su izgledi da se postigne početni impuls u reformi i započne izgradnja novog sistema nauke i obrazovanja, osigurani, barem sa stajališta tog dijela ljudskog faktora. Stariji ljudi, profesori i saradnici, oni koji su već etablirani, sa svim svojim iskustvima, sposobnostima, mentalitetima i mahanama, a posebno onaj dio te populacije, koji je u uvjetima rata i poslijeratnog stanja naglo napredovao i zauzeo pozicije na univerzitetima, a

da ih nije osigurao adekvatnim naučno-istraživačkim rezultatima u nauci, mnogo teže će prihvatiti reformu i biti spreman i sposoban da je ostvari. Ukoliko reforma ne bude samo formalni akt i organizacijska prilagodba našeg Univerziteta nekim vanjskim standardima, nego bude istinsko nastojanje za kvalitetnim napredovanjem univerziteta, otpori će biti veći.

Sve to nam ukazuje na činjenicu, da je reforma Univerziteta usko povezana s općim stanjem u zemlji, da je dio, ali bitni i u stvari odlučujući dio ukupne društvene reforme, ali i da i ona sama i napredak društva u cjelini zavise od općeg stanja u društvu, od volje društva da krene putem napretka, pa se svaki napor za postizanjem rezultata u oblasti obnove i razvoja nauke i obrazovanja jednostavno nadovezuje, a u mnogim aspektima predstavlja i uvjet svakog mogućeg napretka zemlje u cjelini.

Sadašnje stanje u oblasti nauke i obrazovanja uopće i principi našeg pristupa

U onome što želi postaviti kao konkretan cilj deklariranih napora društva za sveopćom reformom svih odnosa i djelovanja institucija društva, a posebno za reformom Univerziteta i obrazovanja uopće, ovaj rad započinje analizom sadašnjeg stanja u visokom obrazovanju u našoj zemlji uopće i na Univerzitetu u Sarajevu, kao najvećem i najznačajnijem našem univerzitetu posebno, kao i analizom stanja u oblasti produktivnog naučno-istraživačkog rada. Polazeći od rezultata ovih analiza, namjeravamo pokušati formulirati ideje za jedan novi koncept i organizaciju visokog obrazovanja i univerziteta, odnosno koncepciju o mjestu i ulozi visokog školstva i univerziteta u životu modernog društva, kao i nacrt organizacionog ustrojstva i načina djelovanja takvog sistema školstva uopće, i univerziteta posebno. Stanje na Univerzitetu u Sarajevu uzimamo kao egzemplarno za probleme s kojima se reforma susreće. Razlog za to je jednostavan. Univerzitet u Sarajevu je najrazvijeniji i najkvalitetniji u Bosni i Hercegovini pa se u njegovom stanju, radu i problemima najjasnije vide i odlike i problemi i teškoće s kojima se susreće naučni i nastavni rad u našoj zemlji u ovom momentu. Naše razmatranje predstavlja samo osnovu za ozbiljno i kompetentno odlučivanje o ovom pitanju, a nikako niz pripremljenih prijedloga i gotovih rješenja.

Ozbiljno rješavanje bilo kojeg problema je ono koje polazi od jasne svijesti o našem stupnju uvida i poznavanju stanja stvari u oblasti o kojoj govorimo i, ujedno, stanja ljudskog znanja o problemu kojeg želimo riješavati, kao i nužnosti opreza kojeg nam diktira ograničenost našeg saznanja na svakom stupnju našeg mišljenja o nekom predmetu, koja je

uvjetovana činjenicom da je i sam predmet o kojem mislimo historijski, a to znači da je u kretanju i razvoju i da nije izrazio sve svoje imanentne momente i osobine, odnosno da je nedovoljno razvijen i izražen, pa je i naše saznanje o njemu nužnim načinom ograničeno. Što se tiče nužne kompetentnosti bilo kojeg mišljenja o nekom određenom predmetu, ona je sadržana u suzdržanosti onog koji misli da svoje mišljenje natura samom životu i njegovoj bogatoj raznovrsnosti, s jedne, kao i odlučnosti u stavu da samo valjana spoznaja o onome što je predmet istraživanja, osigurana pouzdanom metodom, omogućava, barem još uvijek i na ovom stupnju našeg ukupnog razvoja, jedino kompetentno odlučivanje o njemu.

Ova svijest se temelji na spoznaji da se zahvat u sistem obrazovanja i nauke odnosi u najvećoj mjeri na našu sposobnost da proizvodimo život i da ga kontinuiramo na način i na nivou kojeg zahtijeva vrijeme u kojem živimo. Dakle, da se temelji na spoznaji da se tu ne radi ni o kakvim tehničkim pitanjima, nego o bitnim humanim i povijesnim problemima jednog društva. Zahvat u obrazovanje nije tehnički zahvat, nego je zahvat u najdublje osnove produkcije društva u cjelini. Ova svijest o bitnoj vezi mogućnosti i nivoa ostvarenja života jedne ljudske zajednice i sistema obrazovanja koji ona posjeduje, jeste jedna od najranijih ljudskih spoznaja.

Ulazeći u sferu obrazovanja i nauke mi, zapravo, ulazimo u ono što je osnova i bit naših ljudskih mogućnosti djelovanja u svijetu i što osigurava našu egzistenciju, njene načine i stupnjeve. Izbor rješenja u ovoj sferi je bitan za cjelokupni društveni i povijesni život društva i nije stvar bilo kakvih imitacija ili prenošenja gotovih rješenja, nego je nužni dio stvaralaštva koje u vidu ima sve bitne i izvorišne komponente života društva, onog koje je konkretno i zbog toga specifično i koje ima svoju historijsku logiku. Svako konkretno društvo mora samo iz sebe, iz sopstvenih pretpostavki svog postojanja, izvesti svoj sistem obrazovanja i nauke, davši im na konkretan način univerzalni smisao, ugrađujući u njega one mehanizme i načine djelovanja koji osiguravaju njihovu stalnu otvorenost prema vremenu i problemima s kojima se ljudi susreću. Naime, valja imati na umu da ne postoji ni jedno opće i univerzalno rješenje za ljudske probleme i probleme konkretnih historijskih situacija, koje se bez ostatka i potpuno može primijeniti na svako konkretno stajanje ljudskog društva i svaku ljudsku situaciju.

Nivelacija u bilo kom smislu, osim eventualno u postizanju stanja jednakih mogućnosti za sve ljude, nema smisla i ne djeluje u uvjetima u kojima se konstituiraju ljudska društva i pod kojima ona funkcioniraju. Dakle, nema u tome, što se zove opća spoznaja i iskustvo univerzalne vrijednosti, ništa mehaničko i svako nastojanje da se ono opće i zajedničko usvoji kao kriterij i mjera, mora proći provjeru konkretne samjerljivosti

datom društvu i njegovoj specifičnoj i konkretnoj situaciji. Svako društvo mora pronaći konkretan sebi primjeren način kako će jednu opću ljudsku spoznaju ili mogućnost realizirati kao svoje konkretno svojstvo.

Dva su, dakle, načela našeg pristupa pitanju izgradnje modernog visokog obrazovanja i univerziteta kod nas. *Prvo načelo* je ozbiljnost u odnosu prema problemu i činjenična utemeljenost našeg mišljenja. *Drugo načelo* je da su jedino nauka i znanje kakva takva garancija uspjeha u poduhvatima koji imaju fundamentalno značenje za jedno društvo, mada i ono što mislimo i što se smatra naukom, nije nikakva apsolutna činjenica i ne osigurava nas od mogućih promašaja. Odatle izlazi i *treće načelo* od kojeg moramo poći. To je moralno načelo našeg pristupa problemu. Radi se o načelu suzdržanosti u odnosu prema onom što su ljudi postigli, obuzdavanju naše rušilačke težnje i samouvjerenja da smo upravo mi oni koji posjedujemo pravu istinu i iz nje izvedenu moć, i da jedino mi imamo pravo odlučivanja, a da nemamo na umu ograničenost svake, pa i ove naše ljudske težnje. To načelo od nas zahtijeva poštovanje postignuća i pregalaštva prethodnih generacija ljudi, jer nam upravo ono što su oni učinili omogućava da nastavimo i unapredimo već stvoreno i postignemo nešto bolje.

Kontinuitet historijskog bivanja je jedan od principa svakog ljudskog djelovanja, pa se i ovdje radi o tome. Težnja ka napretku je logična i legitimna ljudska težnja, ali je i oprez u tome šta se može s pravom smatrati napretkom ne samo nužan nego i logičan, on je nešto što mora da prati svako ozbiljno mišljenje o svakom, a posebno o takvom radikalno važnom pitanju za jedno moderno društvo, kao što je to pitanje visokog obrazovanja i univerziteta.

Ovdje je nužno načiniti još dvije bitne primjedbe. Obrazovanje je jedinstven sistem koji, u smislu njegovog jedinstva, mora biti logično i koherentno postavljen, gdje svaki viši stupanj logički proizlazi i naslanja se na prethodni, kao u smislu njegove izgradnje, tako i djelovanja. Obrazovanje započinje od najranijeg doba ljudskog života, kad se sistem obrazovanja i odgoja upliće u ljudsko bivanje, pa do onog najvišeg oblika obrazovanja, kad se ljudska jedinka konačno formira sposobnošću da uđe u izgrađeni sistem ljudskih djelovanja i odnosa. Moram reći i to, da treba imati na umu da visoko i univerzitetsko obrazovanje u najvećoj mjeri ovise od kvaliteta osnovnog i srednjeg obrazovanja, a da kaotično stanje u tim domenima našeg obrazovnog sistema, a osobito miješanje nacionalnih politika i ideologija u taj sistem, koji je inače bio izvrstan, samo otežava napore da se izgradi moderan i efikasan sistem visokog i univerzitetskog obrazovanja.

U specifičnom smislu, ovdje je važno imati na umu i nužnu distinkciju u pogledu razlike između visokog obrazovanja i univerzitetskog obrazovanja, koju ovdje podrazumijevamo. Ona ima značenje razlikovanja onog obrazovanja koje daje najviše nivoe obučavanja za obavljanje poslova određene vrste, a koje nazivamo visokim, dok je univerzitet i kao ideja i kao organizacija i kao praksa, bitno vezan za neraskidiv i konkretan spoj istraživačke nauke i obrazovanja, te da se smisao univerziteta, za razliku od visokog obrazovanja, sastoji u tome što je univerzitetski nivo obrazovanja bitno ovisan o spoju naučno-istraživačkog i obrazovnog rada u svakom mogućem smislu.

U našem slučaju radi se o dva bitna aspekta ove relacije. Univerzitet zahtijeva kvalifikaciju za rad koja nužno podrazumijeva adekvatnu naučnu produkciju svojih aktera. S druge strane, ovo je teško ostvariti dok ne postoji uska povezanost univerzitetskih institucija obrazovanja s naučno-istraživačkim institucijama, koje predstavljaju osigurano polje provjere, pronalaženja i prakticiranja znanstvenih postignuća i praktičkog uvida u sadržaj i smisao naučnog rada.

Moderni univerzitet je nemoguć bez ostvarenja neposredne konceptualne i organizacione veze između nauke, kao istraživanja i obrazovanja, kao prenošenja rezultata nauke u život, putem proizvodnje novih obrazovanih ljudi sposobnih da se na razne načine i na različitim nivoima uključe u proces uvođenja nauke i njenih rezultata i mogućnosti u život društva. Nasuprot univerzitetu, može se reći da je visoko školstvo moguće i bez ove veze, odnosno, da za njegovu funkciju čistog prenošenja postojećih saznanja, u stvari reproduktivnu funkciju, ova veza nauke i naučavanja nije nužna, pa je moguće da se visoko školstvo uspostavlja kao djelatnost koja ima zadatak interpretacije i prenošenja već postignutih rezultata nauke, bez istraživanja, ostvarivanja i neposrednog provjeravanja tih rezultata kroz konkretni naučno-istraživački rad samih aktera obrazovnog univerzitetskog procesa. Iz toga proizlaze i sve druge razlike, kao što su one u kriterijima izbora nastavnika i saradnika i posebno nagrađivanja njihovog rada, koje se mora razlikovati u visokoškolskim i univerzitetskim institucijama obrazovanja. Proizvodnja naučnih rezultata mora biti posebno vrednovana i nagrađivana, jer ona ne samo da doprinosi ugledu univerzitetskih institucija nego i omogućava postizanje boljih i šire primjenjivih rezultata i u naučnom i u obrazovnom radu.

Nauka i visoko obrazovanje su nesumnjivo bitan faktor napretka cjelokupnog društva, ali je bitno znati šta je prava priroda napretka i kako se on ostvaruje...

Osnovne pretpostavke, od kojih polazimo u našem razmatranju problema reforme ili razvoja univerziteta u pravcu jedne moderne naučno-

obrazovne institucije, moraju se temeljiti na kvalitetnom uvidu u stanje bosansko-hercegovačkog društva i posebno mjesta i položaja tog društva u odnosu na ono što nazivamo, može biti često i neprecizno, savremeni, ili, još nepreciznije, moderni svijet, tj. u odnosu na svijet koji, u civilizacijsko-kulturnom, društveno-političkom, tehnološkom, ekonomskom i etičkom smislu- u smislu humanih načela svog djelovanja, može da bude neka vrsta ideala ka kome možemo težiti, s najmanje bojazni da će takve naše težnje izazvati nove komplikacije i potrebe u društvu u kojem živimo.

Moramo biti, u načelu i metodički, veoma oprezni prema svim idealnim i utopijskim rješenjima, prema svim savršenim društvima u kojima će svi ljudski problemi biti riješeni, jer nas iskustvo više pokušaja ostvarenja takvih ideala na to veoma surovo upućuje. Naime, koliko god bili uvjereni u snagu progresa i značenje onog što nam se pokazuje kao znanstvena, tehnološka, ekonomska, politička, vojna i posljedično tome svaka druga vrsta nadmoći jednih društava nad drugim, takvo naše uvjerenje ne može samo po sebi biti dovoljan element koji nam osigurava pouzdano zaključivanje, niti predstavlja dovoljno čvrstu osnovu za odluku o kvalifikaciji našeg društva ili bilo kojeg postojećeg društva, na nekoj mogućoj ljestvici rangiranja nivoa ukupnog razvoja, a što bi moglo da bude ideal i što bi odlučivalo o sudbini našeg društva i naše zemlje. Ništa u svijetu ne garantira nikome jednoznačan, linearan i stalno uspinjući put u budućnost. Svaki napredak, ili bolje reći svaka vrsta napretka, praćena je i mnogobrojnim pratećim negativnim pojavama koje dovode u pitanje nivo i kvalitet postignutog.

Pri dubljoj analizi pokazuje se da napredak ne može biti linearan, jednosmjernan i da se ne odvija samo na jednom (ma kako ono bilo važno), polju društvenog života. Ekonomski napredak, ili jačanje finansijske ili neke druge vrste moći jednog društva u odnosu na neka druga društva, ako nije praćen rastom i jačanjem odgovornosti tog društva za ukupno stanje čovječanstva, ako nema svoju moralnu komponentu, na kraju se pokazuje kao nazadovanje. Iskustvo historije pokazuje da se svaki etički neutemeljeni napredak jednog faktora ukupnog ljudskog svijeta, na kraju, nužno preobraća u svoju suprotnost, da teži sopstvenoj negaciji koja se događa zbog nakupljanja negativnih sila u njemu.

U situaciji kad je svijet postao mali, kad je ovisnost cijelog svijeta vezana za svaku moguću tačku zemaljske kugle, kad su zbivanja u tom svijetu povezana i međusobno utjecajna, a njegovi problemi stalno rastu u obimu i oštrini, povlači za sobom načelo da svi ljudi imaju pravo da se brinu i jednakim pravima odlučuju o sudbini svijeta u kojem žive, a to pretpostavlja isključenje puke moći kao nadmoći i mogućnosti, odnosno prava bilo čijeg samostalnog i samovoljnog djelovanja, tj. isključuje pravo

bilo kojeg činioca današnje svjetske cjeline da sam donosi odluke u ime te cjeline. Pogotovo se, kao mjerilo društvenog napretka i razvijenosti u ljudskom smislu, ne može smatrati stanje u kojem ne postoji svijest o međuzavisnosti egzistencije i opstanka svih ljudi u svijetu. Budućnost je nešto što pripada na jednak način svim ljudima i nešto što se osvaja svakim danom i može da raste samo veoma pažljivo planiranim kretanjem cjeline svih vrsta odnosa među ljudima i odnosa svih ljudi, čovječanstva kao cjeline, prema prirodi u kojoj i sa kojom žive.

Sve te relacije čine novo moderno društvo. Za ove odnose bitna su slijedeća načela. Prvo je da niko ne može postupati, ma na kom dijelu zemaljskog globusa i ma sa kojim stupnjem suverenosti ili vlasništva nad teritorijom koju posjeduje ili koju na neki drugi način kontrolira, ako u prakticiranju svojih prava ne vodi računa o interesima cjeline globusa i svih ljudi koji na njemu žive. To se odnosi podjednako na pretjeranu eksploataciju zemljišta, šuma, ruda i drugih prirodnih resursa, koja dovodi do nestanka npr. tropskih šuma, što za posljedicu ima smanjenje količine kisika u atmosferi, ili na eksploataciju i zagađenje izvorišta vode, što dovodi do akutnog smanjenja zaliha pitke vode na planeti, uz istovremeno nekontrolirano povećanje njenog stanovništva, ili na pretjeranu emisiju štetnih gasova u atmosferu, koja nam je zajednička, i stvaranje uvjeta njenog pregrijavanja, javljanja ozonskih rupa i svih posljedica koje iz tog nastaju. Dakle, ono što bi nazvali moralnom komponentom ili komponentom društvene odgovornosti u ostvarenju prava nastalih zbog uspostavljanja bilo koje vrste vlasništva nad zemljom i prirodom u cjelini, iz čega proizlaze i prava eksploatacije, prava iskorištavanja i prava bogaćenja, ima prednost pred svim klasičnim oblicima primjene prava korištenja prirode i bogaćenja, koje iz prava vlasništva proizlazi.

Naša mišljenja i uvjerenja moraju biti usklađena s navedenim činjenicama, a to znači da se moraju mijenjati. U tom pogledu ne vrijedi tradicionalni stav da je osjećanje veličine i snage uvjerenja ono što opravdava naše postupke. Iskustvo nam često pokazuje i uči nas da je u životu upravo suprotno. Koliko je neko uvjerenje jače i snažnije, osobito kad je isključivo, a ne radi se o pažljivo razvijenoj spoznaji svih složenosti odnosa savremenog društva kao cjeline, mogućnost da se prevarimo je utoliko veća. To dokazuju svi društveni eksperimenti koji su nad nama, i društvom u kojem živimo, izvršeni tokom zadnjih stotinu i više godina. Zar XIX i XX vijek nisu bili upravo vijekovi velikih i snažnih iluzija i, nažalost, krivih uvjerenja.

Ukoliko napredak u tehnološkoj, ekonomskoj i finansijskoj oblasti nije praćen napretkom u ljudskim odnosima i moralnom stanju čovječanstva, tada se on obrće u svoju suprotnost. To je dokazano na

primjeru mnogih društava koja su u prvi plan stavila spoljne elemente napretka-porast proizvodnje i rast efikasnosti društvenog rada, i u tom smislu ostvarivala određene rezultate u bogaćenju i zadovoljavanju ljudskih potreba, kao što je npr. bilo u Njemačkoj ili Rusiji tokom prve polovine XX vijeka, a da je ukupan rezultat bio negativan, čak i katastrofalan, da su ta društva, uporedo s rastom ekonomske i vojne moći, proizvodila i rast neslobode, tj. tlačenja stanovništva, što ih je vodilo ka fatalnim konačnim stanjima. Isto tako, neka društva, koja se ističu velikim napretkom u sferi materijalnih dostignuća, pokazala su se kao društva stalnog povećavanja provalije između bogatih i siromašnih, pojave ljudskih potreba koje ne služe nikakvom stvarnom ljudskom cilju, nego su samo dio ukupne funkcije potrošačkog društva u kojem su i potrebe i načini njihovog zadovoljavanja vještački proizvedeni.

Višekratno se pokazuje da je svaki napredak složeno i protivrječno kretanje u kojem je moguće prividno napredovati na jednoj, a stvarno nazadovati na drugoj strani. Moguće je da se ostvaruje napredak u jednoj sferi života ukupnog društva, na jednoj strani, npr. napredak u tehnologiji ili u ekonomiji na jednom određenom polju, ili u okviru jednog aspekta složene društvene stvarnosti, ali da se sve to, uzeto kao cjelina, negativno odražava na ukupno stanje u društvu i dovodi do njegovog stvarnog nazadovanja, na drugoj strani. Društva ekstremnih uvjerenja, koncepata i ostvarenja, ona koja su se smatrala izuzetnim po svojoj nadmoći, pokazala su se uglavnom kao nesposobna da osiguraju stabilnost, harmoničan i pozitivan razvoj. Rušenje i dekomponiranje društvenih struktura i odnosa, do kojih dolazi nužno zbog njihovog ekstremnog karaktera, predstavlja djelovanje koje ima nesagledive posljedice, kako one koje mogu biti pozitivne, tako i one koje mogu biti, i često i jesu, negativne i to jedino negativne.

Naše društvo je doživjelo dvije uzastopne i to nagle i radikalne dekonstrukcije. Prva se zbila u formi podruštvljavanja imovine i nestanka društva privatnih vlasnika, a time i individuuma kao nosećeg društvenog subjekta. Dogodilo se to nastankom društva koje se temelji na društvenoj svojini i društvenom upravljanju tim sredstvima, naravno, pod kontrolom apsolutne države, što je ukinulo individualne slobode kao opću osnovu svake moguće ljudske slobode. Međutim, rušenje tog društva i isto tako naglo, i u dramatičnim okolnostima, stvaranje društva individualnih privatnih vlasnika, vodilo je ka radikalnoj individualizaciji do tada vladajućeg sistema kolektivnog vlasništva, odnosno, uslijedilo je pretvaranje društvenog vlasništva u individualno privatno vlasništvo. Oba ova procesa su, međutim, bila nasilna i izazvala su dalekosežne ekonomske i društvene, psihološke i sve druge moguće posljedice po opće stanje

društva i stanje ljudskih sloboda. Nema društva koje bi moglo da u tako kratkom razdoblju pretrpi dva tako radikalna eksperimenta sa svojom osnovom, a da to u njemu ne izazove konfuziju i duboke društvene poremećaje.

Ljudsko društvo je složeno tkanje brojnih i mnogostrukih odnosa, koji su ljudski prvenstveno po tome što podrazumijevaju i u sebe uvlače, odnosno sadrže, veoma složena i važna ljudska stanja, složene i raznovrsne relacije među ljudskim individuama i grupama, od onih ekonomskih, pravnih do onih psiholoških i moralnih stanja svijesti, osjećanja i želja ljudi koja ne mogu biti i nikada ne smiju biti jednoznačno kvalificirana, unificirana i podvođena pod nivelirajuće kriterije. Naprotiv, svako društvo je jače, snažnije i prirodnije, tj. više odgovara ljudskoj prirodi ukoliko čuva specifičnost određenih ljudskih stanja i odnosa, ukoliko poštuje kontinuitet formi i načina bivanja i omogućava im da se adaptiraju onim promjenama koje su neizbježne, da prihvate nove norme u ljudskim odnosima koje su u određenoj mjeri nužne u svakom društvu i koje su izražene u zakonima i, osobito, u reformama društvenih odnosa i institucija.

Svako radikalno postupanje u toj sferi može imati veoma teške posljedice, o kojima naše društvo i mi u njemu upravo imamo kompetentna iskustva. U tom pogledu nema općih historijskih i bilo kakvih drugih istina i shema, nego se uvijek radi o konkretnim procesima razvoja, konkretnim ljudima i njihovim životima, koji nisu apstraktne i pogotovo statističke veličine, gdje cjelina jednog društva, svi aspekti njegovog postojanja imaju pravo da budu uvažavani i moraju biti uvažavani u donošenju svake moguće, a posebno radikalnih odluka koje mogu inficirati cijelo društvo.

Naše bosanskohercegovačko društvo nije takvo da bi se moglo smatrati da polazimo s neke definitivno utvrđene i kvalificirane, posebno vrijednosno definirane, tačke historijskog i društvenog kretanja. Stanje u kojem se nalazi naše društvo ne može se opisati ni kao razvijeno, ali ni kao takvo da bi nas kvalificiralo kao niže razvijeno i nesavršeno društvo, u odnosu na neka navodno razvijenija i savršenija društva. Ono se nalazi u specijalnom stanju i statusu. Za naše društvo je karakteristično da ono samo nije proizvelo neke od bitnih situacija koje su odredile najvažnije aspekte njegovog postojanja.

Bosna i Hercegovina, kao društvo, bila je izložena velikoj količini nasilno ostvarenih promjena društvene strukture i odnosa u kojima je njeno stanje bilo nekoliko puta, u toku XX vijeka, urušavano. Mi smo društvo čija je ravnoteža i sposobnost konstantnog razvoja bila znatno narušavana akcijama ljudi. Prvi takav poremećaj u ravnoteži odnosa vlasništva, pa zatim i ostalih odnosa, desio se tokom provođenja prve agrarne reforme 1919-1923. godine. Drugi takav događaj je bila totalna promjena vlasničkih

odnosa u akcijama nacionalizacije privatnog kapitala i imovine, te ponovljenoj agrarnoj reformi 1946-1848. godine. U takvim uvjetima se veoma složena društvena i ekonomska struktura društva narušava i potrebno je dosta vremena dok se ne uspostavi jedna nova ravnoteža činilaca ekonomske i ostalih aktivnosti u društvu, a u međuvremenu se ljudski naponi odvijaju kroz procese promjene, a ne izgradnje pozitivnih aspekata stanja.

Da bi moglo da nađe svakom društvu nužno potrebnu ravnotežu i odredi polazište s kojeg se zapačuje u neko novo željeno stanje, naše društvo mora da stabilizira neke osnovne relacije i uspostavi neke čvrste pretpostavke za djelovanje, koje bi mogle osigurati kretanje i doseganje traženih pozitivnih efekata. Nikada nije moguće kvalificirati društvene cjeline na temelju samo nekih, pa čak i veoma važnih, aspekata njihovog života. Moguće je da neko određeno društvo bude nadmoćno u tehnologiji, ali to ne znači da isto to društvo ima nadmoć u sferi ljudskih odnosa, kulture ili civilizacijsko-humanističkih relacija i ostalih oblika društvene prakse. Isto tako, postoje tehnološki, znanstveno i civilizacijski nerazvijena društva, koja u nekim aspektima društvenog postojanja i odnosa imaju određenu nadmoć nad nekim drugim društvima, kao što su harmonično funkcioniranje društvene cjeline, ili poštovanja individualnih i vrijednosnih značajki ljudskog bića i njegovih prava u tim društvima. Antropologija uopće, kao i kulturna i socijalna antropologija posebno, te sociologija tzv. primitivnih društava, dokazale su određenu nadmoć takvih društava u nekim veoma važnim aspektima ljudskog postojanja. Osim toga, naše društvo je imalo mogućnost (tokom proteklog vijeka), da iskusi učinke modernizacije koja nije dolazila iz razvoja unutrašnjih potencijala i mogućnosti, a posebno autentičnih potreba tog društva, dakle, modernizacije koja je dolazila izvana, kao i da iskusi i efekte onog što se naziva razvoj u svjetlu dominacije i moći jedne velike apsolutizirane ideje o društvenim odnosima i napretku u ostvarenju društva višeg stepena jednakosti i prava ljudi, kao što je imalo sreću ili nesreću da u zadnjoj deceniji, na kraju XX i početkom XXI vijeka, ponovo iskušava šta znače prevrat društvenih odnosa i stanja ili radikalna promjena odnosa i načina života cijelog društva, tj. ima iskustvo s posljedicama onog što se zove imperativ tranzicije iz socijalističkog ili komunističkog u kapitalističko društvo.

Sva ta iskustva, stečena tokom jednog vijeka naše novije historije, ako ništa drugo, ne mogu kao savršenu verificirati nijednu ideju i stajalište s kojega su vršeni radikalni zahvati u društvene, ekonomske, vlasničke i uopće ljudske odnose, niti mogu opravdati sve ono što su ljudi ove zemlje pretrpjeli, da bi ostvarili zamišljene i programirane ciljeve nosilaca takvih

radikalnih akcija. Svaki od ovih pokreta izmjene društvenog stanja u našoj zemlji i svaki od programa modernizacije i «spašavanja» našeg društva pokazao je veoma teške i ružne kolateralne efekte, a neki od njih su išli i idu do razbijanja njegove ukupne strukture i načina historijskog postojanja. Sve to nam nalaže nužni oprez i pažnju u prihvatanju i realizaciji svih ideja i sistema koji nam dolaze kao gotova i savršena, odnosno moderna i napredna rješenja. Iz dobrog poznavanja našeg društva i njegovog historijskog načina postojanja, mi moramo izvesti ideje koje će omogućiti naše napredovanje. Tek tada će ono biti stvarno i efikasno za cjelokupnu našu društvenu strukturu.

Jednostavno, u svim tim slučajevima, nastojanje da se ljudskom društvu, na stupnju razvoja na kakvom se nalazi društvo kod nas, suponiraju neke velike i svespasavajuće ideje, može biti velika greška. Isto tako, greška može biti i uvjerenje da iskustvo koje mi imamo, a koje sadrži i dobre, ali i pogrešne strane našeg vladajućeg mišljenja, a ono je smatralo i smatra i danas, da postoje velike, sveobuhvatne i spasonosne ideje za ljudsko društvo i historiju i da postoje prirodna i neprirodna stanja društva. Takve ideje ne smiju da se uzimaju kao uzor i prema njima moramo pokazati oprez. Velike spasonosne ideje i konačne istine o ljudskom društvu i čovjeku su iluzija koja se veoma skupo plaća. Nema jedne jedine dobre i spasonosne ideje, niti postoji bilo koje stanje društva, sistem odnosa i način djelovanja ljudi u društvu koji bi bio prirodan i prema tome jedini i sveobuhvatajući.

Sve je u društvu stvoreno ljudskim stvaralačkim radom koji podrazumijeva velike rezultate, ali i velike i česte zablude. Jedina nesporna i stabilna istina našeg mišljenja je da je sve što ljudi čine u svojoj historiji moguće sažeti u istini da se ne radi ni o čemu drugome nego o napuštanju prirodnih stanja u kojima se čovjek nalazio, o udaljavanju od prirode i prirodnih načina života, kao iskona našeg postojanja i kretanju ka onim koje smo mi sami iznašli i uspostavili, često i nasuprot prirodi i njenim zakonima. Takvo kretanje društva ima za posljedicu samo povećanje našeg duga prema prirodi kao iskonu nas ljudi i znači samo uvećavanje naše obaveze da je poštujemo i uvažavamo i da nastojimo da usaglašavamo naše ponašanje i život s iskonskim zakonima koji njome vladaju.

Udaljavanje ne mora značiti i ne bi smjelo da znači napuštanje ili zaborav. Naprotiv, što nam priroda, uslijed našeg neprirodnog načina života, postaje sve više strana, tuđa i daleka, čak u mnogim slučajevima i neprijateljska, koju tretiramo kao i svakog drugog neprijatelja u našem životu, naime kao prepreku za postizanje naših specifičnih ciljeva, to je veća naša obaveza da je poštujemo i vodimo računa o tome da i sami, na kraju krajeva, pripadamo tom izvoru svega postojećeg, te da nas ta

činjenica apsolutno obavezuje. Radi se o pogrešci ili nedovoljno dubokom uvidu u jednostavnu istinu da za ljudsko društvo ne postoji jedna jedinstvena i prirodna forma i način postojanja. Ljudsko društvo je historijsko društvo, a ono, uprkos svim filozofijama koje povijest vide kao jedinstveno kretanje uzlaznom linijom, ne pozna uniformnost, osim jedne jedine opće i svim ljudima zajedničke značajke, a to je univerzalni ljudski način odnosa prema iskonu svega postojećeg, što se izražava u najuniverzalnijoj ljudskoj djelatnosti i distingvirajućoj osobini ljudstva naspram svih ostalih bića, a to je ljudski govor-jezik čovjeka.

U našem iskustvu to znači, niti je prirodan komunizam s njegovom idejom ukidanja privatnog vlasništva u korist tzv. društvenog, niti je prirodan kapitalizam, s idejom da je prirodno stanje čovjeka ono u kojem on prisvaja u neograničeno vlasništvo, s pravom posjedovanja i upotrebe do uništenja svega što može postati predmet njegovog djelovanja. Obje te ideje su diskreditirane u svojoj praksi, a mi moramo voditi računa o tome da ne ponavljamo nesretnu historiju. Nema, dakle, općeg i općeobaveznog ideala ili formule napredovanja i sve se svodi na odlučnost da se napreduje, ali i obavezu da taj napredak bude konkretan i da ima u vidu konkretne ljude, konkretno društva i historije. Ono što se odnosi na cijelo ljudsko društvo odnosi se i na njegove bitne institucije, pa i na onaj njegov dio koji nazivamo društvenom djelatnošću proizvodnje nauke i obrazovanja. Kao bitni dio konstitucije modernog svijeta, zapravo mjesto njegove kreacije, i nauka i obrazovanje su veoma važne za svako, a pogotovo za društvo koje želi da ostvaruje napredak. Međutim, ni u toj oblasti napredak se ne može ostvarivati formalno primjenom određenih shema ili općih formula, nametanjem nekih općih i sveobuhvatnih obrazaca, nego samo kao postepeni smišljeni i stalno se razvijajući oblik osvajanja provjerene ljudske prakse, tj. onih oblika organizacije i rada koji su sigurno dali rezultate i koji imaju potencijal primjene u našim uvjetima, kao čvrstoj realnosti našeg postojanja.

Osnovu dobrog programa reformi čini precizna i tačna analiza sadašnjeg stanja u društvu i nauci i obrazovanju kao dijelu njegove strukture.

Stanje bosanskohercegovačkog društva

Stanje u kojem se, u sadašnjem momentu svoje historije, nalazi naše društvo, govoreći u terminima nauke, sasvim je neodređeno pa čak i neodredljivo. Zbog čega i kako je ono u svom statusu neodređeno i u smislu razumijevanja tog statusa neodredljivo? Razlog za to je činjenica da

ništa u tom društvu nije stabilno i definirano ni po kojem bitnom odnosu u društvu, njegovoj strukturi, načinu njegovog funkcioniranja i njegovim moćima. Današnje stanje društva u Bosni i Hercegovini definirano je kao stanje tranzicije. Takvo stanje, samo po sebi (po definiciji pojma tranzicija), znači da se naše društvo, što se tiče svojinskih, ekonomskih, pravnih i političkih odnosa, kao i u pogledu statusa i organizacije društvenih institucija, te ustavno-pravnih rješenja koja definiraju funkcioniranje državnih institucija, nalazi u stanju prelaza, dakle, ono je u fazi kretanja koje nije još do kraja definirano. To stanje nije moglo i nije još dalo ni početne, a kamoli neke definitivne rezultate koji se od takvih procesa očekuju, odnosno koji bi ukupnu strukturu društva i njegove državno-pravne aspekte stavili u neko normalno i definirano stanje sposobno da samo proizvodi napredak.

Tranzicija, dakle, podrazumijeva duži proces prelaza društvenih odnosa i svih iz njih izvedivih oblika društvenog života- u jedno drugo stanje, zatim stabilizaciju tih novih odnosa i tek onda mogućnost da se pokaže kako je to novo stanje društva sposobno da kontinuirano procese, pa i proces sopstvenog razvoja. To, s druge strane, znači da je proces mijenjanja jedino što je vidljivo u stanju našeg društva. A to znači da se naše današnje društvo ne može odrediti nikako drugačije nego kao društvo u procesu promjena. Kakav je taj proces i šta će on donijeti, još nije vidljivo i ne može biti prognozirano s nekom većom dozom sigurnosti. Ono, pak, što je još vidljivo, kao prateći element tog procesa, jeste pad svih performansi društvenog rada i djelovanja, osiromašenje društva i stanje pojačanih socijalnih problema i potreba.

Sve to, i negativno i pozitivno, što se javlja kao dio procesa tranzicije, pogađa i nauku i obrazovanje. Ako smo donedavno bili, po do tada vladajućoj marksističkoj definiciji društvenog stanja, u prelaznom periodu od kapitalizma ka komunizmu, tj. onom stanju društvenih i ekonomskih odnosa koje je u komunističkoj nomenklaturi nazvano socijalizam, sada se, po vladajućoj definiciji i ideologiji neoliberalizma, nalazimo u prelaznom stanju od socijalizma ka kapitalizmu, ka jednoj još uvijek nedoređenoj njegovoj formi. Osnovna neoliberalistička ideja sastoji se u stajalištu da su privatnosopstvenički odnosi jedini prirodni odnosi u načinu ljudskog postojanja i djelovanja u svijetu. Privatna imovina je, po toj teoriji, prirodni način kako se čovjek odnosi prema spoljašnjem svijetu, i osjećaj vlasništva je onaj motorni osjećaj koji proizvodi ljudsku djelatnost i daje joj stimulans. Međutim, naše se društvo ne nalazi u stanju dovršene izgradnje društva privatnih vlasnika, a pogotovo izgradnje svih institucija društvenog života, koje logično slijede iz vladavine odnosa privatnog vlasništva. Logična društvena nadgradnja privatnosopstveničkih odnosa je građansko društvo, demokratska država temeljena na građaninu kao izvoru

suvereniteta i vladavina zakona, a sve to kod nas ne samo da ne postoji, nego nije ni moguće u uvjetima državnog ustrojstva, kakvo kod nas vlada.

U našem društvu, čak i kad bi bio ostvaren program totalne privatizacije svih oblika vlasništva, osnovna vlasnička i proizvodna struktura našla bi se u kontradikciji sa ustrojstvom države u kojoj su nacionalni korpusi, kao apstraktne društvene veličine, glavni element i definator tog ustrojstva. Takva stanja prelaza iz jednog u drugi sistem ukupnih odnosa ne znače ništa drugo nego stanje razrušenosti (nasilne destrukcije) svakog normalnog, a to u ovom slučaju i uopće u društvu, znači uobičajenog pravnog, svojinskog i ekonomskog odnosa i započinjanje procesa formiranja nekog neodređenog i novog stanja, za koje se pretpostavlja, ali ne zna sigurno i ne može uopće da se sa sigurnošću zna, da će biti bolje od prethodnog. Iskustvo nam, naime, još ne pokazuje te bolje strane i aspekte tog novog stanja, i stvari još stoje u čekanju i nadi da će tako odista biti.

Ovo stanje ukupnih odnosa u društvu je nešto što je sasvim različito od stanja političkih odnosa. Politički odnosi su u određenoj mjeri neovisni od njega i mogu se lakše mijenjati nego ukupna stanja i osobito ona koja definiraju odnose u temeljima društvenog života, a to je produkcija samog života, svojinski odnosi i način mišljenja ljudi u društvu. U takvim situacijama ne postoje znanstveni parametri za objektivnu ocjenu realnog stanja stvari. To je u našem slučaju vidljivo kao postojanje veoma različitih pa i sasvim suprotnih ocjena o tom stanju. Karakteristično je da nijedan od postojećih i relevantnih faktora, koji donose ocjene o stanju u našem društvu, ne ispostavlja jednake ili približno ujednačene ocjene, niti svoje ocjene temelji na komparabilnim činjenicama, statistikama i veličinama, odnosno općeprihvaćenim znanstvenim i iskustvenim kriterijima.

To pokazuje da ne postoje jedinstveni kriteriji ocjena, ali i da oni i ne mogu postojati, jer je samo stanje definirano prije svega kroz ispostavljene ciljeve djelovanja, a ne temelji se na ocjeni ostvarenog. Stoga je stanje moguće definirati samo negativno, tj. kao odsustvo određenih karakteristika i definicija stanja stvari, ali ne i kao funkcioniranje novih odnosa i stanja, koje bi bilo vidljivo u svakodnevnim životima i praksi ljudi, odnosno u iskustvu članova društva. U tom smislu, mi možemo precizno reći šta nam nedostaje, a ne šta imamo, a što bi bilo neka vrsta pozitivnog bilansa stanja. Prije svega, a to je ono što veoma duboko inficira opće stanje stvari u našoj zemlji, radi se o nedostatku stvarne i pravne države, u smislu postojanja sistema efikasnih institucija racionaliziranja društvenih procesa i uređivanja odnosa na takav način, da razvoj i

djelovanja institucija društva budi što racionalniji, ekonomičniji i efikasniji i da obuhvataju cijeli državni prostor.

Nedostaje i druga bitna pretpostavka stabilnosti stanja i sigurnosti njegovog kretanja ka boljim solucijama. To se izražava kao nedostatak jedinstva političke i historijske volje vladajućih faktora da se angažiraju na izgradnji jedne takve države i da uredi stanje stvari i odnose u njoj na temelju vladajućih i dokazanih iskustava razvijenih država. Ne postoji ni ideja jedinstva države, a kamoli politička volja da se to jedinstvo uspostavlja. Vladajući faktori upravljaju državom a da ne ostvaruju niti ispoljavaju ni najmanji dio solidarne i konsensualne političke volje i obaveze da poštuju određene opće vrijednosti na kojima mora da počiva svako, pa i naše društvo i na kojima jedino može da se utemelji normalna država. A ipak, vladajući politički faktori upravljaju zajednički i vladaju prostorima naše države, one prema kojoj ne žele da se pozitivno i konkretno obavežu. To je svakako bitan negativan aspekt i faktor usporavanja, ako već ne i onemogućavanja svakog pozitivnog razvoja u našoj državi.

Nedostatak države i nastanak cijelog sistema novih i brojnih, svakako suvišnih državnih institucija, odnosno institucija s državotvornim moćima i pravima, dovodi do kaosa i do multipliciranja i napora i institucija, smanjujući proporcionalno mogućnosti za racionalnost i efikasnost tih napora. Što je više instanci odlučivanja, i što su one u svojim postupcima i njihovim motivima različitije, to je racionalnost rezultata njihovog djelovanja manja, a ponekad dolazi i do nule, tj. potpuno izostaje. Tipičan primjer za ovo stanje je kaotičan nastanak institucija obrazovanja temeljenih na kriteriologiji dominacije nacionalnog interesa, a ne na općim znanstvenim kriterijima i znanstvenim razlozima, kao i na razlozima ekonomičnosti ulaganja i racionalnosti organizacije. Upravo iz ovakve strukture i načina funkcioniranja opće društvene volje, ili bolje reći zbog nedostatka takve volje, dogodio nam se nastanak i funkcioniranje sistema institucija visokog obrazovanja nastalih po svim mogućim, osim po racionalnim i znanstvenim kriterijima. Tako se kod nas događa da jedan u biti mali grad (jedva stotinjak hiljada stanovnika) i to ekonomski i urbano sasvim uništen (Mostar), održava dva univerziteta i cijeli niz paralelnih institucija pod firmom očuvanja nacionalnih interesa, koje u stvari niko ne ugrožava. A ti nacionalni interesi sasvim sigurno i efikasno mogu biti zaštićeni, u onim poljima u kojima mogu biti eventualno ugroženi, stvaranjem odgovarajućih mehanizama njihove efikasne zaštite bez ugrožavanja racionalnosti djelovanja cjeline sistema, odnosno stvaranjem univerzitetskih katedri i polja istraživanja unutar jedinstvenog i stoga ekonomičnijeg i efikasnijeg univerziteta ili sveučilišta.

Sličan primjer imamo i u tzv. Srpskom ili Istočnom Sarajevu, gdje se, u neposrednoj blizini jednog velikog i jedinog univerziteta u zemlji koji ima neku tradiciju i relevanciju u nauci, formira i održava, na temelju gostovanja "slučajnih" nastavnika, jedan parauniverzitet, koji nije u stanju da osigura ni minimalni kvalitet obrazovnog, a kamoli naučno-istraživačkog rada. Da ne govorimo o pojavi univerzitetskih institucija u sasvim urbano, ekonomski, demografski i socijalno, a da ne govorimo kulturno, devastiranim sredinama. To stanje, koje je ovdje samo egzemplarno prikazano je univerzalno stanje obrazovnog sistema u ovoj zemlji i ono je jedan od bitnih unutrašnjih razloga nužnosti hitne reforme univerziteta i visokog obrazovanja u našoj zemlji.

Unatoč brojnim izjavama ministara i drugih faktora upravljanja o procesima reforme obrazovanja, ako se situacija kritički analizira, mora se zaključiti da je cijeli sistem obrazovanja kod nas u dubokoj krizi. Pokušaji da se slika duboke krize prikrije, formalnim uvođenjem nekih navodno bitnih inovacija (devetogodišnje osnovno obrazovanje ili mehaničkom primjenom bolonjskog modela studija) ima šansu samo da pogorša postojeće opće stanje, jer nema nikakvih uvjeta, osim čiste forme, da taj sistem postane u ovim uvjetima opći i univerzalan, po cijelom svom sadržaju i načinu ostvarivanja. Takvi reformski zahvati su primjeri nepromišljene i neprostudirane reforme koja se temelji na kopiranju rješenja koja važe u drugim zemljama, a bez ikakvog vođenja računa o našoj ukupnoj historijskoj, kulturnoj, ekonomskoj, državno-pravnoj, političkoj i socijalnoj situaciji. I dok u našim školama divlja nacionalna i vjerska segregacija, dok su škole prožete idejama vjerskog i nacionalnog unilateralizma, dok nema ni najmanjih materijalnih uvjeta za normalan rad tih škola, dok je sistem izvan realnosti ekonomskog stanja i mogućnosti građana da ga održavaju, a društvo nije uopće u stanju da im pomogne, uvode se oblici koji znače daljnje opterećenje za učenike i roditelje, zapravo fingira se napredak koji to nije. Čak i površan uvid u program pokazuje da jedan učenik u uzrastu od deset godina sluša nastavu u četrnaest raznih predmeta i često ostaje u školi više od šest časova, a da mu ta škola ne daje ništa u obliku pomoći bilo koje vrste (doručak ili užinu, prostor za rad na zadaćama i kolektivno učenje uz nadzor), a što je svugdje u svijetu jedan od bitnih kriterija uvođenja intenzivne nastave takvog obima.

Ovom pitanju posvećujemo više pažnje, jer je ono bitno za reformu visokog i univerzitetskog obrazovanja, budući da ono predstavlja odlučni period obrazovanja i formiranja mladih ljudi, kad se postavljaju temelji intelektualnog i moralnog, odnosno kulturnog habitusa mladih ljudi, na kojima je jedino moguće graditi visoko i univerzitetsko obrazovanje.

Stanje u oblasti nauke i obrazovanja

Drugi važan moment ocjene sadašnjeg stanja u zemlji u cjelini i u sferi obrazovanja i nauke posebno, je uviđanje da se cijeli postojeći sistem, i po svojoj osnovi i po praktičkim mogućnostima, može uspostavljati i održavati samo na najnižoj osnovi, tj. u stanju vrućeg pogona i održavanja na životu, bez sposobnosti samorazvoja. To znači da on može funkcionirati samo kao prenošenje gotovih znanja, a nikako kao sistem produkcije znanja, a to nije kompletna funkcija univerziteta. Na taj način sistem retardira, jer ne postoji imput u nastavni proces novih naučnih saznanja, zbog čega ne može biti razvoja, budući da je nastava sasvim odvojena od naučnog i naučno-istraživačkog rada. Pogotovo je to nemoguće ako se uzme u obzir činjenica da je neophodno stalno inovirati setove gotovih znanja, tj. da je nužno kondicionirati nastavnički kadar u pogledu njegovog uvida u stanje odgovarajućih nauka. Naime, ostvarivanje kompletne funkcije univerziteta u savremenom društvu ne može se realizirati bez neposredne i najuže povezanosti između obrazovnog i naučno-istraživačkog rada.

Valja znati da su u današnjem svijetu upravo univerziteti i njihovi instituti stvaraoci i mjesta produkcije 80% ukupnih teorijskih, metodoloških i eksploratorskih znanja i da su u tom pogledu nezamjenjivi u stvaranju uvjeta za razvoj tehnologija i opće produkcije znanja od kojih ovisi svijet i njegovo postojanje u današnjim uvjetima života. Do efekta punog razdvajanja, pa čak i potpunog izostanka produkcije novih spoznaja, koji obara sve standarde našeg obrazovanja i koji, zbog činjenice da mi i inače zaostajemo u nauci za današnjim svijetom, pa konsekvntno tome i u mogućnosti prenošenja nauke u njenim aktualnim i relevantnim sadržajima, došlo je zbog uništenja cijelog naučnog pogona našeg društva izazvanog ratom i poslijeratnim diskriminacijskim mjerama prema cijeloj sferi obrazovanja i nauke od strane našeg i stranog političkog establišmenta koji je djelovao i još uvijek odlučujuće djeluje u našoj zemlji. Obnova naučnog i obrazovnog pogona bila je neizostavna mjera i spadala je u red onih mjera kao što su obnova temeljne infrastrukture-komunikacija, elektroenergetike i sl., a ne u red posljednjih i beznačajnih aktivnosti.

Umjesto smišljene, racionalne, hitne i planske akcije na tom polju, naša upravljačka struktura je obrazovanje i nauku gurnula na krajnju marginu interesa društva, prepustivši obnovu naučnog i univerzitetskog obrazovnog pogona snalažljivosti ljudi i humanitarnoj i kolegijalnoj pomoći stranaca, a u pogledu principa njegove organizacije i alimentacije je ono prepušteno najnižim instancama državne vlasti (Kantonima u Federaciji i Vladi u Republici Srpskoj). Ovo je važno imati na umu zbog

činjenice da se u kalkulacijama provođenja reforme univerziteta i obnove sistema nauke ne bi smjelo previše računati i uzimati u obzir pomoć upravljačkog pogona sadašnjeg političkog establišmenta, jer će oni taj proces sigurno kočiti i biti izvor prepreka u pronalaženju i ostvarivanju najboljih i najefikasnijih rješenja.

Danas u našoj zemlji uopće ne postoje naučne institucije bilo koje vrste i polja, kako za fundamentalna, tako i za primjenjena istraživanja, za oblast prirodnih, kao i za oblast humanih nauka podjednako. One, koje su nekako preživjele opću destrukciju, zapravo razaranje izvršena tokom rata i poslije rata, nisu u stanju uopće da proizvode bilo kakvu nauku, u smislu relevantnih naučnih rezultata. Sve ove institucije bore se danas za puko preživljavanje (Zemaljski muzej, Geološki institut, Institut za historiju, Orijentalni institut, Institut za fiziku i kemiju Prirodno-matematičkog fakulteta, Institut za biologiju, Institut za jezik i brojni drugi veliki instituti, a da i ne govorimo o onim institutima koji su postojali na fakultetima i u pojedinim velikim firmama, a koji su davali veliki dio ukupne produkcije relevantnih naučnih rezultata). Ne postoji nikakva briga države za njih. To jasno dokazuje sudbina ključnih i najznačajnijih naučnih institucija sa stoljetnom tradicijom i rezultatima koji su našu nauku uveli u Europu i naučni svijet, kao što su: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Zemaljski muzej, Orijentalni institut, Geološki institut, Nacionalna i Univerzitetska biblioteka i slične institucije, koje su dovedene na rub opstanka i koje se pokazuju kao nepotrebne u konceptima o nauci današnjeg vladajućeg establišmenta.

Ove institucije, kao i cijeli sistem obrazovanja i nauke, akutno su ugrožene posebno zbog nacionalnog koncepta organizacije i ukupne brige o nauci i obrazovanju i to u jednom multilateralnom društvu, kako o Bosni i Hercegovini vole da govore upravo ti danas vladajući elementi. Na mapi institucija, koje spadaju pod kuraturu države, ove institucije uopće ne postoje. Ne postoje nikakvi novčani fondovi namijenjeni njihovom održavanju i radu. Ne postoji ni volja ni svijest društva da je nauka bitna za bilo kakav napredak društva, dok to isto društvo izdržava cijeli niz beznačajnih i uzaludnih institucija (često privatnih aranžmana pojedinaca i grupa) koje u biti ne razvijaju nikakvu naučnu ili relevantnu kulturnu djelatnost (brojni festivali ili bolje reći prigodni vašari i slične akcije folklornog ili parakulturnog karaktera).

Institucije društva-ministarstva i ostali organi države, koje se tobože brinu o tome da naše društvo postigne europske standarde, niti ima niti se trudi da razvije svijest o tome da stvarni historijski i svaki drugi status jedne zemlje ovisi, prije svega i najviše, od stanja nauke i obrazovanja u njoj. Ali, unatoč toj općoj spoznaji današnjeg svijeta, one ne

ulažu nikakav napor ili sredstva i ne rade ništa na tome da se uzdignu i osposobe za rad one institucije u kojima se ti europski standardi jedino mogu izgrađivati i realizirati, odnosno one institucije ovog društva koje su odista reprezentirale europske standarde u nauci i obrazovanju, za razliku od upravnih i drugih institucija, koje su bile lokalne i izražavale neke promašene ideje i konzervativne koncepte.

Oblast nauke i obrazovanja je prvi i najbliži aspekt i sfera društvenog djelovanja koja može postići europske standarde i početi proizvoditi za društvo bitne efekte na nivou ostvarenja razvijenog svijeta. Činjenica da mi nemamo naučnih institucija, te da je naučni pogon naših univerziteta sveden na mali broj individualnih napora preostalih naučnika, koji rade na univerzitetu, ili u malom broju preostalih naučnih pogona (najviše u pojedinim medicinskim centrima), čini naš sistem obrazovanja, a posebno onaj njegov dio koji bi po definiciji morao svoj rad temeljiti na naučnim rezultatima *Up to date*, nedovoljno razvijenim za bilo kakav napor u smislu ozbiljnog naučnog i obrazovnog rada na nivou sadašnjih svjetskih standarda. Univerzitet je zbog toga invalidan i nesposoban za bilo kakvu značajniju produkciju naučno relevantnih rezultata u oblasti nauke u cjelini. Šta više, on je nesposoban čak i za bilo kakav ozbiljniji transfer moderne nauke, koja nastaje u inostranstvu, u našu zemlju i onog malog, ali, ipak, veoma važnog dijela relevantne nauke, koja nastaje kod nas, u inozemstvo.

Isto tako, on nije u stanju da osigura stalan i sistematski transfer važećih znanja i metoda rada razvijenih u svijetu, do kojih su savremena nauka i razvijena univerzitetska praksa došli, u naš sistem nauke i obrazovanja. Ne radi se tu samo o najrazvijenijim i vrhunskim naučnim centrima (Princeton, MIT- Harvard, John Hopkins-Baltimor, Yale, Los Angeles itd. ili poznati europski centri nauke i obrazovanja), koji su u pravilu locirani na velikim univerzitetima svijeta, nego i o onom prosjeku stupnja povezanosti nauke i obrazovanja koji je standardan za opće stanje univerzitetskog i visokog obrazovanja u današnjem svijetu. Dakle, kad se pogledaju stvari izbliza, iz njihove istine i istine vladajućih ideja- koje su kod nas u pravilu uskolokalne i nacionalno ograničene, kad se sagledaju u aspektu brige društva i države i kad se sagledaju u okviru stvarnih mogućnosti koje stoje na raspolaganju malih, ali ipak i kod nas postojećih snaga, koje bi mogle biti nosilac progressa u ovoj oblasti, onda se mora zaključiti da je stanje stvari u oblasti nauke i visokog obrazovanja, a posebno univerzitetskog nivoa tog procesa, krajnje zabrinjavajuće i da to stanje izražava sve simptome nazadovanja i urušavanja kriterija i ostvarenja, te da ne može osigurati ciljeve koje postavlja nužnost stvaranja savremenog sistema nauke i obrazovanja.

Moramo, naime, biti svjesni okrutne činjenice da je princip preživljavanja, koji nam je bio diktiran kao vrhovni princip života zadnjih petnaest godina, izazvao efekt održanja, ali i urušavanja kvaliteta svih performansi života našeg društva i svakog pojedinačnog čovjeka u našoj zemlji, pa i naučnog rada i obrazovanja. I kako god su naši ljudi održali puku egzistenciju, a sada masovno oboljevaju i umiru zbog trajnih oštećenja brojnih vitalnih životnih sistema izazvanih ratom, stresovima, terorima i pritiscima, koji traju sve do danas, tako i naš sistem obrazovanja, prije svega visokog obrazovanja, jeste održan uprkos razornom djelovanju rata i čak i proširen, nažalost neracionalno, ali je unutarne urušen, oboren u kvaliteti i nivou do granice kad se čini besmislenim.

Puko postojanje institucija nauke i obrazovanja nije nikakvo opravdanje za njih. Opravdanje može biti samo njihov uspješan i kvalitetan rad. Stoga je prvi zaključak, kojeg odavde moramo izvesti, da su stanje visokog obrazovanja (i posebno univerzitetskog obrazovanja), i stanje nauke povezani i da je nužna opća i jedinstvena društvena politika u toj oblasti, a također, da je nužno, bez obzira na našu ekonomsku situaciju i utoliko više, da društvo izdvaja i to na stalan i sistemski način, mnogo veća sredstva u te svrhe. Što su potrebe veće i urgentnije, društvo je obavezno da ulaže više, jer je oblast visokog obrazovanja i naučno-istraživačkog rada jedina oblast koja sigurno i bez ostatka donosi plodove korisne cijelom društvu i predstavlja jedini sigurni osnov njegove budućnosti. Univerzitet, međutim, mora biti izvor ideja i prijedloga za rješavanje tih problema, oni ne mogu doći izvana, ne postoji bolja, pozvanija i relevantnija institucija od univerziteta da kreira i predlaže fundamentalne ideje i rješenja za oblast nauke i obrazovanja. Politika, koja bi čuvala svoj monopol i na tu oblast, činila bi veliku grešku i nanijela društvu veliku štetu.

Ako znamo gdje smo, tada moramo da se zapitamo imamo li jasnu ideju onoga ka čemu težimo, što želimo i kuda idemo, a to je univerzitet našeg vremena i njegovo današnje značenje i uloga

Šta je univerzitet bio

Univerzitet, u smislu institucija spoja najviše nauke i obrazovanja najviših standarda, stara je institucija ljudske kulture. Za nju i njen nastanak je vezan početak razvoja i nauke i obrazovanja. Prve institucije obrazovanja najvišeg ranga nastale su, kako se zna, u antičkoj Grčkoj i to u vidu dva paralelna procesa. Prvi je profesionalno obrazovanje, koje su osiguravali tzv. Sofisti (profesionalni učitelji dokazivanja i opovrgavanja tvrdnji i

govorništva uopće) i obrazovanja koje se osnivalo na postojanju stvarnih afiniteta ljudi prema znanju i spoznavanju, koje je nastalo u krilu znamenitih filozofskih škola koje su stvorili veliki mislioci Platon (Akademija), Aristotel (Peripateici), Zenon (Stoa), Epikur (Epikurovi vrtovi) itd. Period nastanka ovih institucija bio je ujedno i period velikog napretka nauke i saznanja ljudi.

Kada je nauka došla u ovisnost od religije, nastalo je egzegetsko znanje, tj. znanje interpretacije gotovih istina, koje su bile objavljene a ne pronađene i otkrivene od strane ljudi, koje je ovladalo ne samo ljudskim mišljenjem nego i naučavanjem, tj. obrazovanje je, od procesa gdje se razmišljalo i pronalazilo, gdje se učilo misliti i istraživati istinu o svemu postojećem, dakle, gdje je predmet proučavanja bilo ono što je istina svega postojećeg, interpretiralo određeno već postignuto znanje koje je bilo sakrosantno, tj. proglašeno svetim saznanjem i čija je izvjesnost bila utoliko veća ukoliko je više zavisilo od argumenta čuda, a ne od ljudskog razuma. To apsolutno i samoproglašeno znanje, koje je postalo jedini sadržaj i granica svakom znanju, postalo je osnova svakog naučavanja i obrazovanja. Znanje je moglo da se razvija samo iza i pored onog što je smatrano dokazanim istinama koje su postale obavezne, tj. da se prikriva pod velovima zvaničnog i priznatog saznanja.

Stari europski univerziteti, koji nastaju od XI do XVI vijeka, su postali centri upravo takvog naučavanja, onog koje je označeno definicijom da je svako stvarno znanje, a to se odnosilo prije svega na filozofsko saznanje o svijetu, sluškinja teologije, tj. da ima opravdanje samo u slučaju ako pomaže da se shvati i saopći istina o postojanju Boga, kao vrhovnog bića i istine svega, tvorca svega što jeste, ali Boga koji je istinu o sebi sam objavio, te je ljudi mogu i smiju samo prihvatati, razumijevati i širiti, čak i onda kad je nerazumljiva, kao u čuvenom slučaju Oca Irineja, koji je, kako znamo, kazao: „credo qui absurdum“ („vjerujem jer je apsurdno“). Znanje da je Bog najviša realnost, koja se ne saznaje nego se objavljuje i tako dolazi u spoznaju ljudi, te da je tu istinu moguće samo prihvatiti i interpretirati, a nikako razumom otkrivati i pogotovo razotkrivati, postalo je osnova obrazovanja kao prenošenja gotovih saznanja. Ipak će i u takvim univerzitetima nastati oblasti istraživanja koje su uspjele da se odupru dominaciji teologije, naravno, ne bez sukoba i žrtava koje simboliziraju likovi velikih mučenika nauke kao što su Giordano Bruno, Galileo Galieli i mnogi drugi.

Naš problem i pouka, koju moramo izvući iz velike i mučne tradicije borbe ljudi za slobodu naučnog mišljenja, sastoji se u spoznaji da je svako obrazovanje, koje se svodi samo na tumačenje gotovih istina, veoma blisko teologiji i da dovodi ljude u opasnost da dezaktiviraju najvažniju intelektualnu moć, a to je moć i sposobnost da slobodno razmišljaju i

sagledaju nove istine o sebi i svijetu. Iz rečenog proizlazi da mi univerzitet i obrazovanje koncipiramo kao mjesto slobodnog mišljenja i istraživanja bez ikakvih ograničenja izvana kao i iznutra, dakle, kao mjesto istinskog naukovanja koje počinje pitanjem šta je istina svega, bez obzira na mogućí odgovor koji će nauka dati na to pitanje.

Nema modernog univerziteta bez slobodnog mišljenja i interpretiranja i kritike nauke i njenih istina. Iz tog načela izlazi i princip neovisnosti i autonomije univerziteta u odnosu na svaki društveni i državni autoritet, shodno načelu da je nauka jedini sudija u pitanjima nauke. Sloboda mišljenja i istraživanja je osnova nauke i univerziteta, a u pogledu konstitucije institucija obrazovanja i nauke, to se izražava u načelu njihove autonomije u odnosu na svaki spoljni autoritet koji bi mogao ograničiti tu slobodu. Stoga, univerzitet mora biti politički i upravno autonoman, a unutra otvoren istraživanjima, ali i odgovoran prema interesima nauke i društva.

Šta je univerzitet danas ?

Današnji univerzitet, kakav se razvio kod nas, od nekadašnjih univerziteta, razlikuje se po svom posebnom mjestu u strukturi društvenih institucija. On nije državna institucija, ali polaže pravo na brigu države za njegov rad. U pogledu osnovnih principa rada on se odlikuje po sekularizmu u pitanjima duhovnih znanosti, po dominirajućoj ulozi egzaktnih, prirodnih i primjenjenih nauka u njegovoj strukturi i po tome što on više nije samo institucija za interpretaciju gotove i već postignute, bilo objavljene (religijske) bilo spoznate (naučne) istine, nego prije svega organizacija koja, na cjelokupnom planu predmetnosti koju obuhvataju sve bitne nauke (univerzalno znanje i znanje o univerzumu) istražuje sveukupnost onog što je predmet nauke i što nam je dato, kako u formi gotovih spoznaja i metoda njihovog uspostavljanja, tako i u naporima za otkrivanje novih spoznaja, stvaranja i razvijanja novih saznanja i metoda primjene rezultata tih saznanja u praksi i u skali od najviših i na japstraktnijih spoznaja filozofije do najkonkretnijih spoznaja o metodama rada i tehnologijama produkcije.

Dakle, današnji univerzitet nema za cilj da bude posrednik i prenosi-
silac neke određene istine o svijetu, nego je njegov glavni cilj da sam organ-
izira i saraduje na izučavanju sveukupnosti procesa kojima se istina o bilo
čemu postiže i iz nje izvode konsekvencije za napredak društva, kako u
oblastima razumijevanja razloga ljudskog postojanja i djelovanja u svijetu,
tako i u organiziranju ljudskog društva i njegovog funkcioniranja, ali i u

oblastima spoznaje o prirodi, njenoj strukturi i zakonima i razvijanju tehnologija ljudskog odnosa spram prirode kao resursa za ljudski život i djelovanje i zahvata u nju. Cilj modernog univerziteta nije neka, već gotova istina po sebi, niti neko konačno objašnjenje svijeta, nego napredak društva u svim aspektima njegovog postojanja i podizanje njegove opće sposobnosti da rješava sve probleme koje se pred njega postavljaju, a u skladu s najboljim ljudskim mogućnostima i etički opravdanim ciljevima. Takvu mogućnost pruža samo nauka i univerzitet je posvećen nauci i naučnim istraživanjima, kao i širenju naučnih saznanja u društvu u kojem djeluje.

1. Aspekti organizacije i načina djelovanja jednog modernog univerziteta

Pod pojmom moderni univerzitet razumijemo onaj univerzitet koji je nastao povezivanjem dvije tradicijom oformljene vrste univerziteta, tj. univerziteta kao ekskluzivne institucije grupe i univerziteta kao institucije države. Jedna je razvijena u anglosaksonskom svijetu i njeni najrepresntativniji predstavnici su veliki univerziteti u Engleskoj (Oxford i Cambridge), te u Sjedinjenim Državama Amerike (Princeton, Harvard). Na tim univerzitetima je autonomija akademskog sastava i života potpuna, a oni su finansirani od priloga raznih mecena i donatora i uplata za studij, koje su u pravilu veoma velike. Druga tradicija je bila oformljena u vrijeme Napoleona kad je njegovom odlukom stvorena najviša škola koju osniva država i plaća je iz budeta (Ecole superiere). Ta dva tipa univerziteta pomirila je klasična europska tradicija univerziteta koje država podržava i garantira mu finansijsku sigurnost, ali koji nisu državne institucije nego imaju veliku autonomiju, dok su njegovi saradnici javni radnici visokog ranga.

Takav tip univerziteta razvio se i kod nas, jer je nama došao preko Austro-Ugarske, koja je bila nosilac razvoja modernog obrazovanja u zemljama kao što su Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina.

Naš univerzitet je jedna inačica takvog srednjoeuropskog tipa univerziteta, koji je pod kuraturom države, ali uživa veoma veliku autonomiju. To stanje je trajalo do rata. Poslije rata je država stavila univerzitet pod svoju faktičku upravu, finansirajući ga po kriterijima koje ona postavlja, miješajući se u njegov posao direktno, preko određivanja kvota nastavnog kadra i njihovog plaćanja, osnivanja novih studija itd., kao i indirektno, preko upravnih odbora koje je uglavnom ona postavljala, a koji imaju velika prava i mogu da se miješaju u rad univerzitetskih institucija. Naravno, nas interesira prije svega budući univerzitet, a ne historija unive-

rziteta. Nju pominjemo samo u okvirima potrebe da razumijemo smisao procesa koji se odvijaju u našem vremenu.

Budući da univerzitet predstavlja najviši oblik naučnog, naučno-istraživačkog i obrazovnog rada, to su osnovni kriteriji za njegov rad, a to su oni isti kriteriji i načela koja važe u onim oblastima prema kojima su usmjereni njegovo djelovanje i rezultati tog djelovanja, tj. proizvodnja novih znanja, metoda rada i tehnologija, kao i njihovih nosilaca, tj. mladih kadrova. To znači da savremeni univerzitet ima dva osnovna polja rada.

Prvo polje rada jednog modernog univerziteta je organizacija sopstvenog naučno-istraživačkog rada, stvaranje najvažnijih institucija istraživanja na poljima koja su bitna za opće stanje nauke u zemlji i za naučno utemeljenje samog obrazovnog procesa. U taj kontekst ulazi i stalna briga za razvoj istraživačkog i edukativnog naučnog rada, kako onog najvišeg, kojeg vrše njegovi profesori i saradnici i ostvaruju njegovi instituti, katedre i laboratorije, tako i onog koji odgaja mlade naučne radnike kroz različite oblike njihovog usavršavanja, kao što su magistarski i doktorandski studiji, specijalitički studiji, seminari, predavanja, organizirane individualne i kolektivne prakse i rad na terenu, savjetovanja i drugi načini rada koji se danas prakticiraju u obrazovanju kadrova za naučno-istraživački rad najvišeg ranga. Zadatak je ovog djelovanja univerziteta i njegovih institucija i da organizira sistematsko uvođenje studenata u osnove naučnog rada u teoriji i istraživačkoj praksi i to od početka njihovog studija, kako bi se kod njih razvila svijest o neraskidivoj vezi nauke i obrazovanja na univerzitetu.

Dakle, osiguranje organizacijske i sadržajne povezanost naučno-istraživačkog i pedagoškog rada jedna je od glavnih briga i značajki modernog visoko razvijenog univerziteta. Iz toga proizlazi da svaki moderni univerzitet ima dvije osnovne forme, dva polja i dva osnovna organizaciona oblika rada. Jedan je oblik rada i djelovanja univerziteta da moderno organizira kvalitetan i efikasan nastavni rad. Drugi oblik i polje rada je da organizira naučno-istraživački rad koji će biti u skladu sa zahtjevima nauke. Ova dva oblika moraju biti povezani i međusobno se uslovljavati. To uvjetovanje se ogleda, prije svega, u tome da je univerzitet osposobljen da sam proizvodi relevantne naučne rezultate u okviru općih i važećih mjerila nauke, rezultate na kojima će studenti vidjeti kako funkcioniра nauka i šta je ona zapravo. To znači da je osnovni kriterij univerzitetskog rada stvaranje osnova studija u sopstvenoj naučnoj produkciji, koja će biti prezentirana u djelima njegovih profesora i saradnika.

Za ostvarenje obiju ovih vrsta aktivnosti, univerzitet mora razviti najadekvatnije oblike rada i stvoriti odgovarajuće kadrovske, materijalno-prostorne, finansijske i ostale uvjete za njih. U oba smjera svoje aktivnosti,

tj. u prvom smjeru, a to je proizvodnja nauke, novih saznanja i iz njih izvedenih novih metoda rada i novih tehnologija u operiranju na određenim područjima istraživanja i proizvodnje, cilj je djelovanja univerziteta da proizvede efekte koji će se izraziti u stvaranju istraživačkih rezultata i u teorijskoj i u praktičkoj oblasti nauka i finalizirati u efikasnoj i moćnoj tehnologiji, na temelju koje će se proizvodna moć čovjeka povećavati, a s njom i svi prateći njeni učinci. U drugom smislu i smjeru svoga djelovanja, tj. kao mjesto proizvodnje najviših kadrova, ljudi s najvećim stupnjem znanja u datoj oblasti (diplomirani studenti, magistri, istraživači i doktori nauka) smisao rada univerziteta, također, podliježe tom istom kriterijumu, tj. on želi proizvesti kadrove koji će biti sposobni ne samo da vladaju modernim naukama i savremenim metodama mišljenja nego i svim adekvatnim savremenim tehnologijama, metodologijama rada, instrumentima i istraživačkim postupcima u pravcu unapređenja istih, te da budu izvor efikasne njihove primjene u svim poljima rada u kojima djeluju, kako bi opći efekti ljudskog djelovanja bili veći i optimalniji i u užem i u širem smislu te riječi (u užem smislu, kao efekti većeg količinskog i kvalitativnog rezultata djelovanja, ali i u širem smislu, a to je da efekti tog djelovanja budu povoljni za opće ljudsko stanje i stanje prirode iz koje crpimo sve što nam omogućava život).

Univerzitet i njegove institucije moraju biti centri diseminacije i novih ljudi i novih pogleda i metoda rada u svim oblastima nauke i ljudske prakse. Iz rečenog bi se moglo izvesti kako je, i u proizvodnji nauke i školovanih ljudi svih rangova visokog obrazovanja, bitna ekonomičnost i efikasnost rada, upravo na isti način kako je to bitno i u onim poljima u kojim djeluju odgovarajuće tehnologije, načini mišljenja i metode rada, koji se na univerzitetima gaje i razvijaju i na kojima se odgajaju mladi kadrovi. Kako je vrhovni princip rada u oblasti nauke onaj isti kao i u svakoj ljudskoj praksi, a to je ekonomičnost, efikasnost i produktivnost, kao i sposobnost da se proizvodi naučnih istraživanja realizuju u proizvodnji i životu ljudi, onda je jasno da takav rad najvišeg ranga mora i nužno je da košta, da predstavlja obimnu i nužnu, ali i najviše isplativu investiciju u cijelom mogućem polju investiranja stečenog ljudskog bogatstva u budućnost.

Odvajkada je poznato, mada su neki to zaboravili, da ljudsko društvo mora barem trećinu svojih efektiva u raspoloživim sredstvima, tj. trećinu dohotka, ulagati u osiguranje sopstvene budućnosti, a ta budućnost je danas u najvećoj mjeri i jedino garantirana uspjesima nauke i naučnog pogona društva. Jeftino obrazovanje je najskuplje obrazovanje, budući da ne garantira rezultat koji može donijeti poboljšanja određenih stanja stvari. Univerzitet mora da bude, u svojim htijenjima, naporima i rezultatima

elitna naučno-istraživačka institucija i institucija najvišeg obrazovanja, a to znači da on ne može djelovati na načelima masovnosti i prosječnosti u bilo kom aspektu svog djelovanja. Masovno obrazovanje i masovna produkcija kadra ne može biti kvalitetna i kao takva je neostvariva. Ona se može realizirati samo na krajnje opasnom snižavanju kriterija u radu, što je suprotno smislu i zadatku djelovanja univerziteta. Univerzitet mora da upozna društvo sa stvarnim koštanjem njegovog kvalitetnog rada u oblasti proizvodnje nauke i kadrova i da mu omogući da jasno razlikuje jeftino, ali neefikasno obrazovanje, od skupog, ali efikasnog i plodotvornog obrazovanja i naučno-istraživačkog rada. Ako, naime, obrazovanje treba da donese nešto u svom konačnom efektu, tada je masovno i nekvalitetno obrazovanje jednako proizvodnji štete i gubitka na širokoj osnovi.

Skupo i kvalitetno obrazovanje, nasuprot tome, donosi dobitke i time širi sopstvenu bazu, te tako pomaže razvoju društva i proizvodnje uopće, ali i jačanju sistema obrazovanja i nauke. Stoga je osnovna premisa svakog dobrog univerziteta, fundament njegove organizacije i pretpostavka njegovog efikasnog i korisnog rada, visokokvalitetna produkcija rezultata naučno-istraživačkog i praktičnog rada i sposobnosti ljudi najvišeg ranga, uz ekonomično djelovanje i iskorištavanje kapaciteta u uvjetima pune provjerljivosti rezultata njegovog djelovanja u praksi. To znači, da se organizacijski principi univerziteta moraju derivirati iz tih pretpostavki.

Prvi i osnovni princip organizacije i djelovanja modernog univerziteta je racionalnost njegove organizacije koja će mu garantirati optimum rezultata i najmanje gubitke u procesima rada i s njima povezana efikasnost u radu.

Drugi princip organizacije univerziteta je ekonomičnost i produktivnost njegovog djelovanja, u smislu najpovoljnijeg odnosa u proces uloženi sredstava i količine ljudskog rada, odnosno efekata njegovog rada u odnosu na jedinicu proizvoda, tj. na jednog kvalitetno školovanog mladog stručnjaka i na svaki odgovarajući rezultat u oblasti produkcije novih spoznaja u svim oblastima nauke.

Treći princip organizacije, na kojem počiva moderni univerzitet, su visoki ciljevi koje on teži dostignuti u oblasti kvaliteta svih polja svog rada i strogi zahtjevi prema svih učesnicima procesa naučno-istraživačkog i obrazovnog rada. Nikome ko nema i ne dijeli te visoke ciljeve ne bi trebalo biti mjesta na univerzitetu i u sistemu njegove naučne i obrazovne aktivnosti.

Četvrti princip modernog univerziteta je da se univerzitetski rad ne može otpočinjati bez stvaranja odgovarajućih materijalnih, prostornih, tehnoloških i kadrovskih pretpostavki, te odgovarajućih učila i mogućnosti

za učenje, neophodnih za realizaciju procesa istraživačkog i obrazovnog rada kojeg njegov rad zahtijeva.

Peti princip organizacije univerziteta, koji određuje opće društvene okolnosti rada i omogućava veću uspješnost rezultata djelovanja, je princip da moderni univerzitet nije izolirana jedinica, ili neko ostrvo nauke i obrazovanja u pustinji društvenog nemara i nerazvijenosti, nego mora biti dio ukupnog društvenog duhovno-kulturnog pogona. To znači da je važna komponenta mogućnosti odgovarajućeg djelovanja i uspješnog rada modernog univerziteta i opća kulturna atmosfera sredine u kojoj on djeluje, postojanje mogućnost kultivacije učesnika univerzitetskog obrazovnog i svakog drugog procesa. Univerzitetsko školovanje i rad su mjesto i prilika, vrijeme i nenadoknativa mogućnost u životu mladih ljudi, da kultiviraju sopstvenu ličnost. Nije moguće postići odgovarajuće obrazovne i odgojne i opće rezultate, u oblasti napretka mišljenja i sposobnosti mladih ljudi, u sredinama u kojima ne postoje elementarni uvjeti za kultivaciju osobnosti svih učesnika procesa univerzitetskog obrazovanja. Efikasnost obrazovanja stoji u direktnoj proporciji sa širenjem općih obrazovnih i kulturnih horizonata svih učesnika obrazovnog i naučnog procesa rada, a posebno studenata i nastavnika, istraživača i radnika univerziteta. Takve mogućnosti povezane su za postojanje pozorišta, opera, koncertnih dvorana, baletskih ansambala, likovnih galerija, muzeja itd., dakle, mjesta gdje student i profesor, podjednako, mogu da prošire svoj saznanje o čovjeku i svijetu, da kultiviraju svoje biće, da uspostave viši nivo svojih potreba i da ostvare opći ljudski, a ne samo uski profesionalni napredak.

Dobar i dobro organiziran univerzitet ne nastaje sam od sebe niti bez ozbiljnih ulaganja u tu danas, svakako, najvažniju djelatnost jednog društva. Moderno univerzitetsko obrazovanje i nauka, koja se na univerzitetima stvara, najviši su oblici intelektualnog i duhovnog rada u današnjem svijetu i nisu ni malo jeftini, ali zato daju najoptimalnije rezultate i to one rezultate koji trajno djeluju kao proizvođači dobri svih vrsta. Osnovni zadatak univerziteta se sastoji u tome da društvu-organiziranom društvu, što znači u najvećoj mjeri državi, jasno predoči ne samo značaj i dobiti koje društvo može ostvariti jedino i najbrže preko razvijenih oblika naučno-istraživačkog rada i kvalitetnog univerzitetskog obrazovanja, nego i tačnu procjenu koliko to realno košta, bez obzira na to kakvu će društvo voditi politiku u oblasti školstva i nauke, da li će troškove školovanja i nauke prebaciti na one koji žele da postignu uzniverzitetske rangove u tim oblastima, ili će samo snositi dio tih troškova, odnosno, ili će plaćati ukupnu sumu tih troškova.

Univerzitet, kao ustanova za najviše obrazovanje i nauku ne može nikome garantirati ništa osim najvišeg mogućeg kvaliteta sopstvenog rada,

a sve drugo je briga društva u cjelini i njegovih institucija koje se brinu za opće stanje i dobrobit društva. Univerzitet nije humanitarna nego proizvodna institucija i organizacija. Naime, sve drugo osim jasne istine i suočavanja sa njom, a istina je da su nauka i kvalitetno obrazovanje skupi i da zahtijevaju značajna ulaganja, bila bi obmana i laž, bila bi demagogija i otvaranje vrata procesu pada kvaliteta, koji često ne može da se zaustavi kad pređe određenu granicu. Pad kvaliteta rada univerziteta je opasan zbog činjenice da svaki loš proizvod nije samo jedan loš proizvod, koji nakon što je proizveden odlazi u prošlost, nego nastavlja da djeluje i reproducira sam sebe na još nižem nivou kvaliteta. Taj proces je u našoj zemlji u punom jeku i mi možemo u svom iskustvu jasno vidjeti i prepoznati njegove krajnje opasne posljedice.

Šta to znači? Prvo, znači da je ulaganje po jednom proizvedenom završenom kvalitetno obrazovanom i pripremljenom studentu, ili jednom osposobljenom naučnom radniku i istraživaču, veoma veliko. Upravo zbog toga, da bi se ovo ulaganje isplatilo, nužan je visoki kvalitet rada i malen rastur u samom procesu. Ovaj kvalitet se ne može postići u uvjetima masovnosti studija niti u uvjetima obaranja kriterija na kojima se temelji procjenjivanje postignutih rezultata, kako studenata, tako i profesorskog i nastavničkog, kao i načno-istraživačkog pogona koji djeluje unutar univerziteta ili predstavlja neku vrstu njegovog spoljašnjeg oslonca. Drugo, to znači da u određenoj i to veoma preciznoj relaciji sa uloženim sredstvima, jedan kvalitetan univerzitet može društvu garantirati dobar rezultat i kvalitetan proizvod svog rada. Masovno obrazovanje niskog kvaliteta, u kojem 80% studenata ne završava studij na vrijeme, polovina od tog broja ga uopće ne završava, predstavlja čist gubitak i to u dvostrukom smislu. Prvo, to je ogroman rastur kojeg ne može opravdati nikakava konačna proizvodnja. Drugo, to je skupa proizvodnja, jer i oni koji završe studij, zbog uvjeta pod kojim studiraju, a te uvjete diktira masa studenata uključenih u proces na njegovom početku, nisu kvalitetni proizvodi obrazovnog rada i nose pečat masovne produkcije-loš kvalitet.

Iz tog načela proizlazi i konsekvencija da masovno studiranje ne može biti osnov za postizanje optimalnih rezultata i da predstavlja način kojim se stalno obaraju standardi u radu i snižava ukupan rezultat, gdje pada vrijednost postignutog i urušava se kvalitet rada. U tim okolnostima je nemoguće povezati obrazovanje i naučno-istraživački rad i ostvariti uključenje studenata u proces naučno-istraživačkog rada na određenim nivoima i uvjetima. Ovo uključivanje je nužno zbog jednostavnog zakona koji pokazuje da u svakoj važnoj naučnoj ili nekoj drugoj oblasti rada, osobito onoj koja traži veliki lični ulog učesnika procesa, važi pravilo da od deset jedinki, koje započnu proces osposobljavanja takvog nivoa, samo njih

dvoje-troje ostvari poželjni konačni rezultat, tj. biva adekvatno osposobljeno i sposobno za aktivno uključenje u proces za koji se sprema.

Jedna od najvećih slabosti našeg sistema je da je postigao ujednačavanje u tom procesu, pa više oblike osposobljavanja završava gotovo 80% onih koji su ih započeli, a to je moguće samo u uvjetima ujednačavanja na najnižem nivou kriterija. Treće, da bi univerzitet mogao ispuniti svoju dužnost prema društvu i mladim generacijama, on mora imati jasna načela i veoma precizno određene ciljeve u oblasti proizvodnje obrazovanih mladih ljudi i odgovarajućih potrebnih znanja, ali mora imati i mora se strogo brinuti za poštovanje moralnog kodeksa ponašanja njegovih članova. To se ne odnosi samo na normalno funkcioniranje, djelovanje i odnos student-profesor i svih drugih ljudi koji rade na univerzitetu, nego i na ono nužno stanje koje bi omogućavalo da se provedu svi postavljeni ciljevi, pa i oni koji će zahtijevati određene žrtve, odricanja, pa i gubitke, kod izvjesnih dijelova univerzitetske populacije.

Mora biti jasno da univerzitet može dozvoliti dugo studiranje i masovan upis samo na temelju plaćanja realne cijene obrazovanja po jednom studentu. Također, broj upisanih mora biti u razumnoj proporciji s prostorom i opremom koja univerzitetu stoji na raspolaganju, te s brojem neophodnih profesora, saradnika i asistenata, kao i drugih oblika potpore radu studenata i studiju u cjelini, koji su neophodni da bi se proces obrazovanja odvijao u uvjetima koje zahtijevaju moderne metode naučno-obrazovnog rada i savremena pedagogija. Današnja praksa održavanja masovnih pismenih ispita, na kojima često polaže više stotina studenata, je neodrživa, kako zbog razloga što takva praksa sasvim isključuje neposrednost relacije profesor-student, što je inače osnova studija, već i zbog beskrajnog niza manipulacija koje su u takvim situacijama moguće. Pismeno ispitivanje je moguće samo preko za tu svrhu specijalno razvijenih testova znanja, koje moraju izraditi stručnjaci, a gdje ocjena ne ovisi o čitanju i tumačenju teksta studenta, nego matematičkoj operaciji utvrđivanja rezultata. U takvoj situaciji je jasno da mnogi nastavnici neće moći više odgovoriti zahtjevima jednog modernog kvalitetnog nastavnog i naučnog procesa, te kosekventno tome neće moći zadržati svoja mjesta i zvanja, kao i da će mnogi studenti morati ozbiljno poboljšati svoj angažman ili izgubiti privilegiju besplatnog školovanja. Zapravo, besplatno školovanje je moguće samo u slučajevima onih studenata koji dokazano obećavaju najbolje rezultate, koji to dokazuju svojim radom i uspjehom i takve studente mora društvo posebno pomoći adekvatnim sistemom grantova ili beskamatnih zajmova za studij.

Dakle, dekonstrukcija univerziteta ili bolje reći, sadašnjeg stanja stvari na i oko univerziteta, mora započeti temeljnom kritikom vladajućih

ideja o univerzitetu i dekonstrukcijom pretpostavki studiranja i nastavnog i naučnog rada na univerzitetu.

2. Univerzitet i bosansko društvo

U svim nastojanjima da se modernizira i reformira Univerzitet u Sarajevu, a to znači i u Bosni i Hercegovini, jer je Sarajevski univerzitet ne samo najstariji nego je nesumnjivo i još uvijek i najbolji u zemlji, pa će svagda biti uzor onima koji odista žele rezultate i ne nose u sebi animozitete malih lokalnih sredina i njihovih predrasuda raznih vrsta prema centru naše nauke i obrazovanja, mora se voditi računa i o načelu da se u životu ne može ništa provoditi i očekivati uspjeh ako se previđaju realna stanja i mogućnosti, i ako se postupa kao da se iz knjige ili apstraktne zamisli može stvarati direktno po principu *Deus ex machina*. Svako silovanje stvarnosti i previđanje njenih realnih granica i mogućnosti, vraća se onom ko to čini kao bumerang i osigurava mu neuspjeh u poduhvatu kojeg preuzima.

Rezultati mehaničkog prenošenja iskustava, dozvolimo i to da su ona razvijenija i kvalitetnija, rezultira karikaturalnim stajem, kad se usporedi sa onim što je realnost. Mjera naših uspjeha nije samo dobro poznavanje naših potreba i onoga što moderni univerziteti predstavljaju, u svakom smislu i području svoje djelatnosti, nego taj uspjeh zavisi i od dobrog poznavanja i procjene stanja našeg društva i uviđanja onih mogućnosti koje će, kad budu realizirane, najkvalitetnije i najefikasnije mijenjati opće stanje i društva i univerziteta. Kako se naše društvo, u svim aspektima svoje strukture i djelovanja, nalazi u veoma dubokoj krizi, to moramo znati da takvo stanje društva ne osigurava optimalne pa i najmanje potrebne uvjete za modernizaciju i reformu univerziteta, koja, kao svaka velika i radikalna promjena, podrazumijeva znatna ulaganja, na jednoj i napuštanje već uloženog, na drugoj strani.

U cilju postizanja određenog početnog i značajnog rezultata, moramo razviti takvu koncepciju uloge i djelovanja univerziteta u kojoj će on biti neposredno djelujući faktor razvoja proizvodnje, ekonomije u cjelini i općeg napretka društva. Dakle, ne možemo očekivati da jedno društvo, koje je u stanju u kojem se danas nalazi naše društvo, uloži sredstva, koja su nužna da bi se provela odgovarajuća reforma nauke, univerziteta i visokog obrazovanja, samo zbog toga što je to potrebno općem napretku društva ili nekom apstraktnom cilju, kao što je to usvajanje europskih kriterija, a da nije sasvim janso ni koji su ni kakvi su to europski kriteriji. Stoga koncept reforme mora podrazumijevati mogućnost da sam

univerzitet, njegova organizacija i rad, ono što on može ostvariti, budu direktno u funkciji povećanja produktivne moći društva u cjelini, razvoja njegovih potencijala u proizvodnji, tehnologiji i rekonstrukciji cjelokupnog društvenog rada.

Reforma se mora zasnivati ne samo na modernim principima organizacije i djelovanja univerziteta, savremenim kriterijima u radu, nego i na promjeni u shvatanju njegove uloge u ukupnom životu društva. Univerzitet mora sebe osposobiti da bude direktno i neposredno rasadište i izvor novih i neposredno primjenljivih ideja, znanja i tehnologija, moderne organizacije u svim oblastima rada, da bude izvor stvaranja modernih kvalitetnih i inventivnih mladih ljudi koji će sami i bez ičije pomoći, ili uz malu pomoć društva, stvarati i uvoditi nove forme organizacije i tehnologije u proizvodnji i radu. Tek pod tim uvjetom će biti moguće ostvariti ono što bi omogućilo da se ulaganja u razvoj produkcije dijelom orijentiraju ka univerzitetu i njegovom radu, a ne da se smatraju, s manje ili više prava, kao čist trošak i ulaganje u nešto što može ili ne može, hoće ili neće, donijeti nekakav rezultat. Vladajuća uvjerenja političkog i državnog vodstva, u jednom društvu s parazitski orijentiranom psihologijom uprave i politike, ne može se efikasno mijenjati ako se ne pokažu mogućnosti koje nauka neposredno, i već na početnom nivou svog djelovanja, pruža.

Nauka se mora organizirati tako da na svakom i početnom nivou svog organiziranja, daje određene upotrebljive razvojne rezultate i ostvaruje imput u društvenu strukturu koji omogućava napredak u oblasti tehnologije, metoda rada i povećanja broja inovacija u oblasti proizvodnje. Tek u tim uvjetima je moguće da vladajući elementi prestanu smatrati nauku, obrazovanje i kulturu, čistim troškom i luksuzom, dekorativnom funkcijom društva i da se prestanu prema njoj odnositi kao prema dekoraciji društva, onom što društvo mora imati kao spoljašnji znak svog napretka, a ne kao suštinski i bitni dio ukupnog pogona, koji osigurava napredak u tehnologiji i razvijanju novih vrsta proizvodnje, a potom i u svakom drugom aspektu razvoja i unapređenja društvenog rada.

3. Univerzitet i studenti

Dva su bitna supstancijalna sastavna dijela svakog univerziteta. Jedan su studenti, koji na univerzitetu studiraju odgovarajuću nauku ili struku i oni su onaj bitni i osnovni element koji konstituira univerzitet, oni su razlog postojanja, a ujedno i predmet i cilj djelovanja univerziteta. Opći kvalitet i uspjeh studija i studiranja direktno je proporcionalan kvalitetu studentskog rada i uspjeha. Drugi element, na kojem počiva univerzitet i na

kojem se temelji njegov kvalitet, su njegovi profesori i saradnici, cijeli pogon koji održava naučni i pedagoški nivo procesa rada jednog univerziteta. To su bitni faktori koji učestvuju u izgradnji onog naučnog i pedagoškog potencijala koji omogućava univerzitetu da izvrši svoju funkciju. Moderni i uspješan univerzitet, sposoban da djeluje na nivou savremenih potreba nauke i pedagoške prakse, nije zamisliv bez oba ova elementa, ali i njihovog aktivnog odnosa i saradnje. Kvalitet profesorskog i saradničkog kadra, materijalni i organizacioni uvjeti pod kojim se studira i kvalitet, a to je prethodna naobrazba i kultiviranost studentskog sastava, osnova su i garancija dobrog rada univerziteta i njegove sposobnosti da ispunjava svoje zadatke. Kvalitet nastavnog i saradničkog kadra se osigurava strogim kriterijima izbora i promocije, kao i stalnog i sistematskog unapređenja svih ovih učesnika procesa obrazovanja i proizvodnje nauke, uz nužni institut relegacije onih koji nisu u stanju da prate potrebe razvoja nauke i obrazovanja. Kvalitet studentskog kadra se osigurava naučno utemeljenim i rigorozno primjenjenim sistemom kriterija kvalificiranja za studiranje onih oblasti za koje se kandidati za studij odlučuju.

Isto tako, za kvalitet studija bitno je i uvođenje prvog praga kvalifikacija unutar studija, tj. eliminacione barijere za one koji pokazuju manjak interesa ili bilo koje vrste volje i sposobnosti za praćenje i rad u sistemu studija na nivou koji studij zahtijeva. U pogledu nastavnog kadra, mora se razlikovati onaj kadar koji radi na glavnim predmetima, ili poljima rada, koja su odlučujuća za formiranje profila stručnjaka kakve želimo dobiti, u odnosu na one koji su nužni, ali nisu bitni za taj kvalitet, odnosno moramo razlikovati nastavni kadar koji djeluje u bitnim i u sporednim oblastima od kojih se svaki normalan studij sastoji.

4. Univerzitet i profesori i saradnici

Profesori i saradnici univerzitetskih institucija su, kao što je rečeno, drugi bitni dio ili element strukture svakog, a osobito kvalitetnog univerziteta. Oni su određujući faktor njegovog naučnog potencijala, tj. njegove sposobnosti da organizira, provodi i realizira svoju namjenu, a to je uporedna i zajednička produkcija nauke i obrazovanja na najvišem nivou uopće, tj. nivou koji je mjereno svjetskim kriterijumima.

Naime, u nauci ne može biti nikakvih drugih kriterija osim svjetskih, tj. onih koji su diktirani ostvarenjima onih centara nauke koji su u vrhu procesa razvoja nauke. Nema lokalne nauke, mada ima lokalnih naučnika. Nema nacionalne nauke, jer je ona u svim svojim segmentima i

oblastima moguća jedino kao univerzalna ljudska djelatnost i ima za sve ljude na svijetu zajedničke osnove. Nauku i naučni rad na univerzitetima moramo razlikovati, u smislu onog dijela koji se sastoji u reprodukciji naučnih spoznaja najvišeg nivoa, na jednoj strani i u stvaranju naučnih rezultata koji imaju značenje doprinosa nauci u datoj oblasti naučnog rada, na drugoj strani.

Naravno, ako se moderni univerzitet odlučuje i ako svoju funkciju osigurava tako što promovira naučne i to svjetske kriterije u tom pogledu, onda nikakvi lokalni, nacionalni, etnički, politički ili drugi slični kriteriji ne mogu biti osnova rada jednog normalnog i modernog univerziteta. To se odnosi, kako na ideju i poimanje zadataka i principe rada univerziteta, tako i na sastav njegovih studenata i saradnika. Da bi to ostvario, moderni univerzitet mora osigurati saradnju naučnika koji to odista jesu, onih koji mogu izdržati kriterije uobičajene u svijetu, kao što mora odbaciti svaki kriterij ili stav koji ima lokalno, vjersko, nacionalno, političko ili bilo koje drugo izvannaučno i privilegirano značenje i vrijednost. Da bi se osigurala mogućnost primjene visokih kriterija i standarda u kvalifikacijama za nastavni rad, mora se posebna pažnja posvetiti sistemu promocija u univerzitetskom radu. Svaki univerzitet mora sam i svojim odlukama i praksom garantirati visok kvalitet promocije u bilo koji naučni rang ili zvanje na univerzitetu. Procjeni mora biti podvrgnut svaki faktor ovog procesa, od kvalitete dodiplomskog i postdiplomskog studija, kako specijalističkog, tako i magistarskog i doktoranskog, ostvarujući tu procjenu preko sistema izbora i kvalifikacija izabranih radnji i sistema ispita na tim studijima, do kvaliteta komisija i tijela koja donose konačne odluke u tim procesima i daju prijedloge za kvalificiranje u odgovarajuća zvanja.

U tim procesima je kvalitet dominirajući kriterijum, dok je kvantitet nebitan, odnosno ovisan o prilikama i uvjetima za kvalitetan rad. Sam univerzitet mora ostvariti punu kontrolu i uspostaviti sopstvene kriterije u toj oblasti, tj. ne smije tu veoma bitnu djelatnost prepuštati bilo kojem faktoru koji je izvan njegove kontrole i odlučujućeg utjecaja. Isto tako, nužno je da ocjena kvaliteta rada i praćenja nauke, u svakoj oblasti u kojoj djeluju univerzitetski profesori i saradnici, bude češća i da se vrši s više sistema i po javno poznatim i strogo primjenjivanim kriterijima, onim koji važe u svijetu.

5. Nauka i univerzitet

Ako je nauka konstitutivni dio procesa obrazovanja i ako bez nje nema modernog i efikasnog univerziteta, tj. ako je ona bitni i neizbježiv uvjet da jedna visokoškolska institucija odista bude univerzitet, ako je ona garancija kvalitete njegovog ukupnog potencijala i osigurava mu najviši odgovarajući rang među visokoškolskim institucijama, onda ta činjenica mora da se vidi, osjeti, posmatra, iskušava, mjeri i analizira kao element ustrojstva i funkcioniranja univerziteta, a to znači da se nauka mora na univerzitetu opredmetiti i organizirati u onu vrstu institucija koje, u datim okolnostima i vremenu, najviše omogućavaju razvoj naučno-istraživačke djelatnosti univerziteta kao institucije. To znači da univerzitet mora da instituiru nauku stvaranjem svojih naučnih jedinica, seminara, instituta, zavoda, centara, laboratorija i opitnih stanica, svih oblika naučno-istraživačkog i naučnog rada poznatih i provjerenih u nauci uopće.

Univerzitet bez naučnih institucija nije više univerzitet, nego visoka škola koja jedino vrši, s manje ili više kompetencije i kvaliteta, transfer naučnih saznanja, ali ih sama ne proizvodi niti svoj rad dokumentira i opravdava njihovim stvaranjem. Univerzitet ne može da se temelji samo na onom naučnom radu kojeg vrše njegovi profesori kao pojedinci, sami i na svoju inicijativu, u sopstvenoj organizaciji i režiji, ili uz manju ili veću redovnu ili manje redovnu pomoć društva ili države, nego u toj oblasti on mora da djeluje kao nosilac, organizator i stvaralac pogodnih uvjeta za naučno-istraživački rad, koji je u datim uvjetima moguć i optimalan za nauku i za univerzitet. Univerzitet, kao svakako najveća koncentracija naučnika i uopće kompetentnih ljudi svih struka i oblasti naučnog istraživanja, jeste ujedno i najoptimalnije i jedino kompetentno mjesto za odlučivanje o tome koje i kakve institucije nauke treba da postoje, da se pomažu i razvijaju, kao i da ima odlučnu riječ u društvenoj i državnoj pomoći tim institucijama.

Sav društveni interes za nauku i obrazovanje, izražen kroz druge izvannaučne i vanuniverzitetske institucije može svoju ulogu odigrati u sistemu upravljanja univerzitetima i njegovim naučnim institucijama, te tako zadovoljiti potrebe da se i glas onih koji su naručioci, konzumenti ili jednostavno zainteresirani faktori ovog procesa, izraze i iskažu u definiranju ciljeva i ocjenama rada univerziteta i njegovih naučnih institucija. Neodrživo je stanje da se odlučivanje o najbitnijim problemima razvoja nauke, kao što su izbori tema i kvalificiranje nosilaca naučno-istraživačkih programa i samih tih programa, te uvjeti i odluke o finansiranju tog rada, izmještaju sa univerziteta i povjeravaju ad hoc stvorenim tijelima koja ne odgovaraju naučnoj javnosti koncentriranoj na univerzitetima, nego se povjeravaju izvanačnim i, prije svega, administrativnim faktorima.

6. Moderni svijet i moderni univerzitet

Šta je to moderni svijet i šta bi trebao biti moderni univerzitet?

Pojam modernog, izvan njegovih različitih, a prije svega literarnih i filozofskih značenja, jednostavno kao pojam stanja stvari koje je u korespondenciji sa zahtjevima vremena i novim uvjetima života ljudskog društva, je orijentirajući pojam u ljudskim težnjama za napredovanjem, za razvijanjem i usavršavanjem svih ljudskih mogućnosti i s tim u vezi i sa usavršavanja institucija kojima se čovječanstvo služi u realizaciji tih ciljeva. Biti moderan, u tom kontekstu, znači biti u najvećoj mjeri u skladu sa zahtjevima vremena i mogućnostima koje je čovječanstvo stvorilo i razvilo, a koje su izražene u odgovarajućim spoznajama o svijetu i ljudima, u različitim načinima ljudskog djelovanja i ciljevima ka kojim ljudi teže.

Moderni svijet, u današnjem smislu riječi je, dakle, onaj svijet, onaj sistem i način proizvodnje života ljudi, i onaj način posredovanja tog života koji se prevalentno temelji na nauci i njenoj primjeni u proizvodnji, a to znači onoj vrsti ljudske djelatnosti koja omogućuje da ljudi i svijet dođu u takav odnos s prirodom i među ljudima, u kojem je čovjek u stanju da, stvarajući nove tehnologije u proizvodnji, razvija i unapređuje ukupne uvjete svog života. Biti moderan, tj. biti u skladu s vladajućim definicijama vremena u kojima živimo, znači danas biti na nivou zadataka koji se postavljaju pred ljude u pogledu osiguranja visokog nivoa njihovih dostignuća, i posjedovati institucije, metode rada i ljude sposobne da primjenjuju sve ono što omogućava realizaciju života na nivou najbitnijih i najviših oblika te realizacije u našem vremenu i u svjetskom okružju. Biti moderan znači znati postavljati pitanja u skladu s mogućnostima koje vrijeme otkriva ljudima i uspjevati pronaći prave odgovore na ta pitanja.

U skladu s načelom da modernitet izražava, u općem smislu i značenju te riječi, stalnu težnju čovjeka da usklađuje stanje svojih mogućnosti djelovanja u svijetu u kojem živi, s ciljevima postizanja odgovarajućeg stupnja tih mogućnosti, izlazi da je apsolutna obaveza svake bitne institucije ljudskog života, pa tako i univerziteta i obrazovanja uopće, da se usavršava i usklađuje s načelima moderniteta, tj. da svoje mogućnosti i ostavrenja usklađuje s onim što je definirano kao uzor moderniteta i kao najviši nivo razvoja ljudskih mogućnosti. Biti moderan znači bukvalno biti u skladu s vremenom, onim koje se zbiva kao vrh, kao špic i kao najpotpuniji izraz ljudskih mogućnosti datog vremena. To je cilj kojem mora da teži i da ga ostvaruje svaki univerzitet koji želi da opravda razloge svog postojanja. U tom smislu moderni univerzitet je onaj koji nastoji da se mijenja i unapređuje i to tako da razloge promjena nalazi u stvarnim potrebama

svijeta u kojem djeluje i nauke u vremenu u kojem živi, a ne da se u promjene upušta samo zbog toga da bi dokazao svoj modernitet.

Da bi zadovoljio nužnost prilagođavanja potrebama vremena i društva u kojem djeluje i Univerzitet u Sarajevu mora postaviti svoj program modernizacije i to u dva smisla.

Prvo, on mora definirati sopstveni program opće modernizacije i sopstvenog usklađivanja s vremenom i njegovim zahtjevima .

Drugo, taj program mora biti definiran kao proces stalnog usavršavanja, tj. kao sistem mjera koje će osigurati stalni proces prilagođavanja i usavršavanja postojećeg stanja na univerzitetu i njegovog sigurnog hoda ka onom što je novo i bolje, tj. on mora postati institucija koja ne teži konzervaciji nekog postojećeg stanja nego je sposobna za otvaranje stalno novih mogućnosti i nalaženje odgovora na izazove vremena.

Modernizacija, po svom društvenom karakteru, je proces usavršavanja i razvoja koji se sastoji u prilagođavanju oblika i sadržaja rada univerziteta potrebama modernog društva i ljudske prakse i djelovanja univerziteta kao aktivnog činioca tog procesa. Univerzitet svoju modernizaciju osigurava, prije svega, aktivnim situiranjem univerziteta u procesu stalnog napredovanja nauke i obrazovnog rada. Iz tog proizlazi da svaki efikasan program usavršavanja mora biti u skladu s razvojem nauke, a za to je bitno da imamo odgovarajući pojam o nauci kakav funkcioniра u najboljim uzorima naučnog rada, njegove organizacije i kriterija njegovog ocjenjivanja. Mnogi slučajevi službe univerziteta raznim političkim idejama i ograničenim konceptima nauke, a kojih smo i mi svjedoci u novijoj historiji nauke (nauka u totalitarnim društvima je bitno ograničena u slobodi i konceptu nauke kao izvršioca jedne jedine vrhovne ideje), pokazuju da je i danas moguće nauku upotrebljavati u svrhe koje s njenim izvornim ciljevima i zahtjevima nemaju mnogo veze.

7. Današnja nauka, njene osnove, podjela među naukama i uloga nauke u životu ljudskog društva i na univerzitetu

Današnja nauka ima dvije bitne dimenzije. Prva njena dimenzija je u tome što je ona veliki sistem produkcije znanja o prirodi i čovjeku i mogućnostima promjene tih znanja u ljudskoj praksi. Ta znanja su međusobno povezana jedinstvenim općim konceptom predmeta nauke, njenog zadatka u svijetu i metodologijom istraživanja, a što osigurava racionalnu osnovu njenih postupaka. To je slika današnje nauke, uzete same za sebe.

Sa stajališta ljudske prakse i potreba savremenog društva, nauka je najveći pogon produkcije novih spoznaja o svijetu u cjelini, novih tehnologija i metoda djelovanja čovjeka u svijetu, onakvom kako je taj svijet definiran u spoznajama fundamentalnih nauka i u interpretaciji primjenjenih nauka, kako egzaktnih tako i onih koje su temeljene na principima razumijevanja, kao što je i najveći proizvođač novih materijala, postupaka i načina produkcije u svijetu. Zbog činjenice da se na osnovama spoznaja nauke temelje ključni proizvodni i tehnološki postupci u svim domenima produkcije i da je moderni svijet nezamisliv bez rezultata i primjene naučnih otkrića, naučni pogon je, ujedno, i najvažniji proizvodni i ekonomski faktor svakog savremenog društva. On osigurava sistematski i siguran napredak i usavršavanje djelovanja ljudi, a time ujedno osigurava i najviši dostupni nivo njihovog života. Nije, stoga, nikakvo čudo da se u dohotku jednog društva-jedne države, posmatrane kao ukupno društvo, vlasnička prava i prihodi, koji dolaze iz oblasti naučnog stvaranja i razvoja naučnih ideja, javljaju kao vladajući i da prevladavaju u odnosu na sve klasične izvore prihoda od svojinskih prava, kao temeljnih prava u savremenom svijetu.

U modernim društvima su prihodi od tzv. intelektualnih svojina vodeći u cijeloj strukturi ostvarivanja prihoda tih društava. To su prihodi od primjene izuma, patenata, licenci i upotrebe privilegiranih pronalazaka koji osiguravaju, onima koji ih posjeduju, da ostvaruju najveće prihode i da vladaju na tržištima potreba (Slučaj pronalazača metoda i tehnologije proizvodnje silikonskih čipova za informatičke sisteme- Williama (Billa) Gatesa, najbolje pokazuje ovu činjenicu). Ujedno, ove djelatnosti u modernim društvima apsorbuju najveći dio dohotka po glavi stanovništva, kad se on mjeri ulaganjima u pojedine oblasti društvenih djelatnosti, kao što, uz automobilsku i avionsku industriju, angažiraju najveći broj zaposlenih ljudi po jedinici proizvoda.

Broj aktivnih naučnih radnih mjesta je jedno od najbitnijih mjerila stupnja razvoja, ali ujedno i najpreciznije mjerilo sposobnosti nekog društva za razvoj i napredovanje uopće. Stupanj razvijenosti svake zemlje mjeri se, u naše vrijeme, i to je jedna od najegzaktinija mjera tog stupnja, prema količini ulaganja u razne vrste naučno-istraživačkog rada, u cjelokupni pogon produkcije naučnih rezultata, od fundamentalnih istraživanja (geofizičkih, astrofizičkih, nuklearnih, teorijsko-matematičkih i fizičkih, kemijskih i bioloških, do istraživanja ljudskog života u svim njegovim aspektima-biološkom, medicinskom, antropološkom, kulturnom i historijskom) do najužih primjenjenih istraživanja u svim dimenzijama i segmentima veoma složene strukture današnje nauke.

8. Kako je organiziran i kako djeluje jedan moderan univerzitet

Jedan moderni univerzitet je organiziran kao jedinstvena i ujedno veoma fleksibilna institucija sposobna da na najvišem mogućem nivou vrši produkciju naučnih rezultata i njihovo efikasno prenošenje u život i to, prije svega, preko proizvodnje naučnih rezultata kao općeg bogatstva društva i obrazovanja mladih ljudi, kao nosilaca tih znanja, kako u svim oblastima fundamentalnih, tako i primijenjenih nauka i naučnih istraživanja. Potreba da univerzitet bude jedinstvena organizacija diktirana je činjenicom da je nauka jedinstvena i da svaka od posebnih oblasti nauke nije ništa drugo nego primjena istih fundamentalnih logičkih i drugih zakona i metoda naučnih istraživanja u nekom određenom posebnom predmetnom području, kao i da nauka u cjelini i u svakom svom dijelu ima iste etičke i duhovne principe, a to su napredak i bolji život svih ljudi u svijetu. To znači da nauka, a time i univerzitet, moraju biti slobodni, dostupni svima i da svoje rezultate moraju stavljati na raspolaganje ljudima uopće, i ljudskoj zajednici u cjelini. Istovremeno, univerzitet mora biti sposoban da vrši adekvatnu produkciju kvalitetnog kadra koji će moći da djeluje u skladu s rezultatima nauke i etikom naučnog rada, tj. na osnovi takvih saznanja. Da bi mogao da obavlja ovu ulogu, moderni univerzitet mora biti organiziran na slijedećim principima:

1. Univerzitet mora biti jedinstvena organizacija u pogledu upravljanja, naučno-stručnog vođenja i finansiranja njegovog rada, sposobna da angažira sve kapacitete univerziteta u izvršavanju njegovih naučnih i obrazovanih zadataka i to pod uvjetima najracionalnije njihove upotrebe i iskorištavanja tih kapaciteta za postizanja najvećih i najbržih mogućih efekata;

2. Univerzitet mora biti organizacija slobodnih naučnih istraživanja, otvorenih i slobodnih rasprava i nadmetanja znanja i argumenata, oslobođen od parcijalnih i partizanskih (partijskih, nacionalnih, rasnih i grupnih) političkih interesa i zbog toga mora imati autonomiju u odlučivanju o svim pitanjima programa svog rada, kriterijima svojih akcija i valorizacije svoje uloge. Istovremeno, on mora osigurati sigurne kanale i načine saopćavanja i informiranja javnosti o svom radu i rezultatima rada njegovih radnika-naučnika i svih ostalih koji sudjeluju u tom velikom poslu;

3. Da bi mogao izvršiti ove zadaće, univerzitet mora biti finansijski neovisan i finansiranje njegovog rada ne može ovisiti od političkih stavova i usluga njegovih članova ili univerziteta u cjelini politici. Zbog toga se finansiranje njegovog rada mora temeljiti na realnoj procjeni vrijednosti i značaja njegovog rada za cijelo društvo i automatizmu

alimentiranja tog rada iz najvažnijih i direktnih izvora, a prema utvrđenim kriterijima proizašlim iz poštovanja vrijednosti svakog rada koji je značajan za izvršavanje zadataka univerziteta. Finansiranje nauke je finansiranje jedne od najvažnijih funkcija društva i ne može ovisiti ni o čijoj volji ili gledanju na prirodu i značaj tog rada;

4. Univerzitet mora biti administrativno ujedinjen, tj. mora biti jedinstvena organizacija, a ne savez organizacija, ali njegove jedinice moraju imati odgovarajući stepen samostalnosti u pitanjima koja se tiču nauke i nastave u oblasti u kojoj djeluju. Upravljanje istim mora biti u rukama ljudi koji su nosioci njegovog rada, koji ga predstavljaju, a koji računaju o radu univerziteta i svom radu polažu, s jedne strane, i ukoliko se tiče poštovanja zakona države, organima državne uprave, dok, s druge strane, odgovaraju članovima univerziteta, tj. skupštini fakulteta, organizacija, instituta, biblioteka, laboratorija i drugih institucija ujedinjenih u jedinstvenoj organizaciji univerziteta i skupštini univerziteta kao cjeline.

5. Jedinstveno i savremeno, tj. informatički potpuno povezano, vođenje svih administrativnih, finansijskih i upravnih poslova na cijelom univerzitetu nužno je zbog ujednačavanja uvjeta i kriterija u radu i zbog potrebe da univerzitet ostvaruje svoju ulogu kao jedinstvena organizacija, budući da je i nauka, na kojoj on temelji svoj rad, jedinstvena i jedna. To je nužno i zbog toga da fakulteti i druge jedinice budu oslobođeni od svih administrativnih poslova kako bi se mogli koncentrirati na svoje primarne zadatke, a to su naučni i nastavni rad i njihovo unapređivanje. Svakako je ogromni porast administrativnih zadataka fakulteta apsorbirao njihove snage i bio jedan od elemenata njihove retardacije. Studenti studiraju na Univerzitetu u Sarajevu, profesori i saradnici su saradnici Univerziteta u Sarajevu, a sve druge specijalizirane institucije i pogoni koji djeluju u okviru univerziteta su specijalizirani pogoni i institucije Univerziteta u Sarajevu, sa odgovarajućim oblicima i poljima svoje naučne i upravne, odnosno funkcionalne autonomije, ali vođena jedinstvenim principima i nastojanjima za postizanjem zajedničkog im cilja, a to je razvoj nauke i obrazovanje kvalitetnih kadrova.

9. Šta su neposredni, a šta dugoročni zadaci u izgradnji modernog univerziteta u Bosni i Hercegovini i Sarajevu

Neposredni zadaci u procesu izgradnje modernog Univerziteta u Sarajevu se mogu definirati prvenstveno kao napor da se razvije jedna ideja modernog fleksibilnog i za razvoj sposobnog univerziteta,

preduzimanje neophodnih zakonskih i drugih mjera za reorganiziranje istog i otpočinjanje napora za dovođenje stanja univerziteta kao institucije u cjelini, i rada svakog njenog dijela, u elementarno normalne uvjete za kvalitetan rad i u sklad s načelima moderne nauke i načina rada modernih univerzitetskih institucija, kako u oblasti produkcije nauke, tako i u oblasti produkcije stručnog i istraživačkog kadra svih profila.

Neposredni zadaci reforme univerziteta bili bi u tome da se on oslobodi svih balasta i ograničenja u položaju, načinu odlučivanja, upravljanju i programu rada, koji ga opterećuju i onemogućavaju da dođe do startne pozicije s koje može stupiti i efikasno djelovati u procesu reforme s najvećim izgledima na uspjeh. Tek oslobođen balasta koji ga onemogućava da funkcioniра normalno, u sadašnjim općim i posebnim uvjetima u kojima se nalazi, Univerzitet u Sarajevu može da se uputi u složen proces ukupne reforme svog rada i postizanje statusa u kojem može osigurati kvalitetan rad u obje glavne oblasti svog djelovanja-u nauci i obrazovanju.

Dalekosežni cilj reforme Univerziteta se, dakle, sastoji u tome da se, polazeći od jednog koliko toliko normalnog, ili u najvećem mogućoj mjeri normaliziranog stanja, postigne razvoj i unapređenje njegovog rada u pravcu standarda koje su postigli najbolji univerziteti, odnosno glavni ili standardni univerziteti europskih zemalja. Ne treba se bojati postavljati zadatke koji su u skladu s deklariranim namjerama našeg društva za emancipaciju i postizanje europskih standarda u svim oblastima života. Ne treba imati na umu samo ideju da samo oni koji postavljaju najviše ciljeve uopće nešto dostignu, nego i puku istinu da smo mi u Bosni i Hercegovini najbliži tim standardima bili upravo u oblasti nauke i obrazovanja. Ako mi postavljamo zadatak i težimo ka fundamentalnoj reformi cijelog društva prema europskim standardima, onda se mora konstatirati da smo u oblasti nauke najbliži ostvarenju tog ideala, sa znatnom šansom da taj uspjeh bude poticaj i faktor ukupnog napredovanja našeg društva. Takav zadatak, s jedne strane, nastao je kao posljedica svijesti da je sadašnje stanje bosansko-hercegovačkog veoma loše i da onemogućava normalan i plodan rad Univerziteta. S druge strane, istina je i to da bi modern i efikasan univerzitet bio najisplativija investicija u takav razvoj. A ako je istina da je to tako, onda je duboka i temeljita reforma neodložan zadatak trenutka i prema tome se moramo i odnositi kao takvom. Ne može biti ništa od bilo kakvih kozmetičkih reformi koje bi prikrile tragične istine o našem sadašnjem stanju. Nije moguće dobiti nešto bitno novo, ako je motiv postupanja strah da se ne izgubi ono staro, a što je dokazano loše.

10. Univerzitet je jedinstveni naučno - obrazovni subjekt i autonomna jedinica društva

Autonomija univerziteta je institut star koliko i sam univerzitet i ona u svakom odgovarajućem vremenu ima svoje značenje i smisao. Ideja autonomije proizlazi iz neophodnosti neovisnosti i slobode naučnih istraživanja i principa da je nauka jedina koja može kompetentno suditi o sebi i svojim rezultatima. Drugi bitni i koliko i univerzitet stari princip na kojem su postojali univerziteti je da je on jedinstven subjekt u svim domenima svog rada, da je njegova funkcija najvišeg društvenog ranga i da mu pripada takvo mjesto i da njegovim članovima pripada mjesto u društvenoj eliti, kao i adekvatno priznavanje njihovog rada. Polazeći od tih načela, moramo postaviti princip i zadatak da stvorimo univerzitet kao jednu i jedinstvenu organizacionu jedinicu u odnosu na društvo, a njeni dijelovi se međusobno usklađuju prema principima organizacije i načina rada koji vladaju u nauci, ali i prema specifičnosti potreba svakog polja djelovanja, kao i onih posebnih i spoznajno i metodološki izdvojenih polja djelovanja, kakva su nužna i kakva se uobičajeno javljaju na univerzitetima s obzirom na razlike u naukama koje dominiraju na njima. Praktično to znači da Univerzitet u Sarajevu mora biti jedinstvena organizacija, s jedinstvenim upravljanjem i menađerskim vođenjem, s jedinstvenim odnosom prema državi i društvu u cjelini. Svi aspekti osnovnih formi djelovanja moraju na univerzitetu biti rješeni na jedinstven način, i razlike su moguće i potrebne samo u smislu poštovanja specifičnosti koje određuju i izražavaju karakter rada u nekom određenom polju.

11. Organizacija i upravljanje univerzitetom

Univerzitet se organizira i njime se upravlja u skladu s idejom njegove pune samostalnosti i autonomije u odnosu na sve izvan univerzitetske faktore i njegove pune odgovornosti za sopstveni rad. Kao jedinstvena organizacija, univerzitet mora imati jedinstven i sveobuhvatan sistem upravljanja i menađmenta.

Smatramo da bi snovu tog sistema morala činiti Skupština Univerziteta u Sarajevu. Nju je nužno instituirati, jer se onda ne zna precizno koji to organ univerziteta, koji bi morao i sam biti biran, bira ostale organe. Jasno je da to mora biti najviši i od strane članova univerziteta biran organ. Skupština, ili od nje ovlašten organ, bi biralo sve ostale upravne i menađerske strukture, rektora i prorektore, a upravne odbore fakulteta i drugih specijaliziranih univerzitetskih institucija-fakulteta,

instituta, laboratorija i specijaliziranih službi, imenovali bi upravni odbori univerziteta. Racionalna organizacija, koja se temelji na principu najboljeg korištenja svih potencijala stoji u osnovi rada i djelovanja svih institucija univerziteta.

Svaka naučno-obrazovna oblast ima svoje osnovno jezgro ili matični fakultet, odsjek ili katedru, koja u naučno-stručnom pogledu vodi djelovanje u datoj oblasti rada, dok se organizacijski, svi koji pripadaju tim jezgrima raspoređuju prema potrebama izvršavanja odgovarajućih naučnih ili obrazovnih zadataka i aktivnosti na razne katedre, studentske odsjeke, institute ili laboratorije, odnosno fakultete i druge ustanove u okviru univerziteta, ondje gdje će njihov rad biti najefikasniji i sa stajališta njihovih mogućnosti i sa stajališta interesa nauke i obrazovanja u cjelini.

12. Univerzitetska tijela i organi i domeni njihovog djelovanja

Osnovna tijela sistema upravljanja univerzitetom su skupština univerziteta i upravni, za vođenje općih poslova i politike univerziteta, senat univerziteta i specijalna univerzitetska tijela-komisije, odbori, vijeća za vođenje stručnih i naučnih pitanja rada univerziteta, rektor i rektorat- sa prorektorima i generalnim sekretarom univerziteta, koji sačinjavaju rektorat.

Nužno je uspostaviti i poseban ured rektora, koji upravlja organizacijama koje servisiraju rad svih univerzitetskih tijela, a koja su odgovorna rektoru kao individualnom rukovodiocu. To su razne komisije, vijeća i druge institucije provođenja politike univerziteta, a koje odgovaraju rektoru, te stručne službe, koje obavljaju odgovarajuće dužnosti u oblasti finansija, materijalne opskrbe rada univerziteta, servisa koji opslužuju univerzitet, izdavačka djelatnost univerziteta, te one koje vode odgovarajuće specifične forme rada univerziteta.

Ova upravno-menadžerska struktura je autonomna i jedinstvena, a njen odnos prema vanuniverzitetskim faktorima se ogleda u saradnji s državnim i drugim institucijama i organizacijama, kao i njenoj odgovornosti za ukupno poslovanje univerziteta u skladu sa zakonima države u oblasti nauke, naučno-istraživačkog rada i obrazovanja.

13. Finansiranje rada univerziteta

Univerzitet u načelu sam finansira svoj rad. To čini tako što određuje odgovarajuće cijene svih vrsta svojih usluga, onih koje vrši u

interesu cijelog društva (razvoj nauke i naučnih istraživanja uopće), ili onih koje vrši za potrebe određenih specifičnih komitenata univerziteta (ugovorni odnosi sa kompanijama i državnim institucijama), kao i vršenje usluga organizacije obrazovanja sva tri nivoa obrazovanja koje se vrši na univerzitetu-dodiplomskog, postdiplomskog ili magistarsko i doktoranskog.

Svi oblici prihoda-prihodi od osnovne djelatnosti, prihodi od upisnih taksi i taksi za usluge u nastavi, prihodi od naučno-istraživačkih radova i usluga, prihodi od donacija prijatelja univerziteta i prihodi od sponzorskih usluga i korištenja imena univerziteta u drugim oblastima društvenog i privrednog djelovanja, čine prihode univerziteta kojima on raspolaže u skladu sa zakonom i potrebama i to sasvim samostalno kao svojom imovinom. Sve vrste prihoda, a posebno prihodi od njegovih djelatnosti, donacija i poklona utemeljača, donatora i sponzora, te drugih oblika prihoda koje ostvaruje svojim značajem i ulogom u društvu, univerzitet raspoređuje kako po mjestu njihovog nastanka, tako i po kriteriju urgentnih potreba podrške određenim djelatnostima koje su u razvoju ili su insuficijentne za neko vrijeme i uvjete rada.

Trošenje sredstava odvija se po planu o djelatnosti univerziteta i po jedinstenim kriterijima koji potiču od ocjene stupnja stručnosti i relevancije, a posebno i od individualnog doprinosa svakog radnika univerziteta ugledu i dohotku univerziteta, odnosno organizacije u kojoj djeluje. Svi prihodi iz rada u okviru organizacije naučno-nastavnog rada podliježu istim kriterijima. Slobodni prihodi su oni koji su ostvareni iz posebnih aktivnosti, kao što su ugovori s trećim licima i štampani radovi-knjige, studije, monografije, priručnici, naučni radovi raznih vrsta itd.

14. Zaključni dio

Iz svega naprijed rečenog jasno proizlazi da bi program modernizacije i europeizacije Univerziteta u Sarajevu, koji ne bi bio samo deklaracija dobrih namjera nego i program realnih i ostvarivih aktivnosti, morao biti veoma pomno konceptualno domišljen i precizno organizaciono postavljen, tj. da mora biti sistem identificiranih i konkretno planiranih aktivnosti, čije bi ostvarenje dovelo do niza bitnih promjena u strukturi, načinu rada, vladajućim kriterijima u nastavi, nauci i studentskom radu i do novog kvaliteta rada svih formi djelovanja univerziteta i svih njegovih institucija. To zahvata sve institucije i forme rada sadašnjeg Univerziteta, od sistema upravljanja i menadžmenta Univerziteta, do cjelokupnog sistema orga-

nizacije i načina nastavnog i naučno-istraživačkog rada u svim njegovim aspektima, od materijalno-finansijskih do kadrovskih uvjeta za taj rad.

Takav program je veoma težak i dugoročan naučno-stručni zadatak i njemu se mora pristupiti s potpuno jasno određenim ciljevima, razjašnjenim pojmovima o nauci i obrazovanju, pomnom kritičkom analizom sadašnjeg stanja Univerziteta i najvećih opstrukcionih elemenata njegovog rada, onih koji koče razvoj i napredak. Ovom zadatku se mora pristupiti s jasnim uvidom u snage koje mogu da izvedu ovako krupan naučno-stručni i pedagoški zadatak, u stvari jedan od najkrupnijih zadataka ukupne reforme našeg društva, kao i u one konzervativne snage i interesne grupe kojima ne odgovara, iz bilo kojeg razloga, da Bosna i Hercegovina ima jedan moderan univerzitet na nivou standardnih univerziteta u svijetu i u Europi.